

MASARYKOVA UNIVERZITA V BRNĚ

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Historický ústav

Studijní obor: Historie



Kulturní život v Chrudimi v 19. století - divadlo, hudba a Stolní společnost Kosů chrudimských.

Bakalářská diplomová práce

Vypracovala: Tereza Šottová

Vedoucí práce: doc. Mgr. Lukáš Fasora, Ph.D.

Brno 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla všechnu použitou literaturu a prameny.

V Brně dne 25. května 2012

.....

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat panu doc. Mgr. Lukáši Fasorovi, Ph.D. za odbornou pomoc, kterou mi při zpracování bakalářské práce poskytl.

Anotace

Bakalářská diplomová práce „Kulturní život v Chrudimi v 19. století - divadlo, hudba a Stolní společnost Kosů chrudimských“ seznamuje čtenáře s problematikou obrody české kultury ve městě Chrudimi, s osobnostmi, které pomohly rozproudit zdejší hudební a divadelní život a s místní spolkovou činností, zejména s činností humoristického spolku chrudimských Kosů.

This bachelor thesis „The cultural life in Chrudim in the 19. century – theatre, music and The table society of the blackbirds of Chrudim“ introduces the issues of the resurgence of the Czech culture in the city Chrudim, also it introduces the persons who helped to revive local music and theatre. This thesis is also concerned with the local activities of the associations mainly it's concerned with the activity of the humorous association of the Chrudim's blackbirds.

Klíčová slova: divadlo, Habsburská monarchie, hudba, Chrudim, národní identita, občanská společnost, spolek

Keywords: theatre, the Habsburg monarchy, music, Chrudim, national identity, civil society, association

Obsah

1	Úvod	4
2	Kulturní Chrudim	7
2.1	Mění se charakter města v průběhu století.....	7
2.2	Chrudim, město kultury	8
2.3	Spolková činnost.....	11
2.4	Významné osobnosti.....	15
2.4.1	Josef Liboslav Ziegler	16
2.4.2	Jan Nepomuk Štěpánek	16
2.4.3	Antonín Rybička Skutečský	17
2.4.4	Alois Hnilička	17
2.4.5	Alois Gallát	18
2.4.6	Josef Klimeš	19
2.4.7	Karel Pippich.....	19
3	Divadelní Chrudim	21
3.1	Obroda chrudimského divadla	21
3.2	1. polovina 19. století.....	21
3.3	2. polovina 19. století.....	24
3.4	Ochotníci a jiné organizace.....	26
3.4.1	Kočovné společnosti	27
4	Hudební Chrudim	29
4.1	1. polovina 19. století.....	29
4.2	2. polovina 19. století.....	30
4.3	Výchovná role hudby.....	33
4.4	Hudební spolky	36
5	Stolní společnost Kosů chrudimských	39
5.1	Historie Prahnízda Kosů chrudimských	39

5.1.1	Jak to bylo s prvním Kosem.....	41
5.2	Charakter společnosti.....	41
5.3	Projevy vlastenectví a národní emancipace	45
6	Závěr.....	48
7	Seznam použitých zdrojů.....	51

1 Úvod

Devatenácté století přineslo množství velkých změn. Dochází k přeměně tradiční společnosti ve společnost moderní, český národ zažívá obrovský hospodářský a ekonomický, kulturní a společenský, národní a sociální vzestup, který ve velké míře ovlivní celkový život občanské společnosti.

Český národ byl povzbuzen těmito změnami a snažil se vybojovat si své postavení v rámci monarchie. V oblasti říšské politiky se Češi, zejména v období absolutismu a neoabsolutismu, nemohli plně realizovat, hledají tedy jiné východisko, které by jim do jisté míry vykompenzovalo onen neúspěch ve státoprávních bojích.

Jedním z důležitých prostředků, jak se lid může podílet na životě ve státě, je angažovanost v kulturním prostředí a ve spolcích. Prvotním a hlavním kulturním centrem v Čechách je Praha, odkud se šíří do ostatních venkovských měst prvky demokracie a národně buditecké snahy, Chrudim je toho názorným příkladem. Zdejší kulturní dění a spolková činnost navazuje kontakt s hlavním městem, a stává se tak dalším centrem, kde se projevuje duch demokracie a touha po národní identitě. „*Nacionalismus se stává nejdůležitějším kompenzačním činitelem vědomí vlastní slabosti, oslava národních svátků je jakousi demonstrací síly.*“¹

Důležitým hybatelem v utváření moderní společnosti, se kterou souvisí i rozkvět kultury, byly v 19. století občanské vrstvy. Jednalo se o vrstvy s dostatečným majetkem a společenským postavením, jako byla vzdělanostní vrstva, vyšší a střední úřednictvo, technická inteligence, profesori a středoškolští učitelé, buržoazie, podnikatelé a v omezené míře i duchovenstvo.² Společenská funkce těchto vrstev spočívá v tom, že jsou schopny i v období existence absolutistického režimu nacházet z konfliktů „*trpělivě, soustavně a pokud možno i obezřetně, nosná východiska*“.³ Aktivně se podílejí na občanském dění, stanovují si společné cíle, sdílejí společnou kulturu, stávají se spolunositeli modernizačních procesů a jsou také klíčovým elementem v navazování přátelských vztahů s Prahou. Jedná se o osobnosti s nacionálním a demokratickým smýšlením, často z řad Mladočechů, kteří

¹ Kladiwa, P. – Pokludová, A. – Kafková, R.: *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850-1914. II/1. Muži z radnice.* Ostrava 2008, s. 99.

² Tamtéž, s. 19.

³ Štaif, J. : *Ideální konstrukce obce v českých výchovných spisech 19. století. Komunální elity jako nositelé obecného dobra.* In: Fasora, L. - Hanuš, J. - Malíř, J.: *Občanské elity a obecní samospráva 1848-1948.* Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2006, s. 129.

poukazovali na nutnost posílit reálné pozice české národní společnosti,⁴ čímž de facto připravily půdu pro pozdější politický vývoj ve století dvacátém.

V práci s názvem *Kulturní život v Chrudimi v 19. století* si kladu za úkol zmapovat sféru kulturního rozkvětu v souvislosti s obrozeneckými, demokratickými i výchovnými snahami zdejší občanské společnosti. Z pohledu sociální problematiky se budu soustředit na oblast vyšších společenských vrstev a na konkrétní členy místní elity, která se zasadila o divadelní, hudební a spolkový rozkvět ve městě.

Zdejší spolkovou činnost demonstuji na příkladu Stolní společnosti Kosů chrudimských. Jak později dokáži, jedná se o poměrně radikální recesistní elitní společnost, proto je, podle mého názoru, dobrou volbou, abych na ní prokázala výše zmíněné snahy českého národa posílit národní cítění a víru „v lepší zítřky“, a také poukázala na určité společné znaky typické pro spolkovou činnost.

Práce je rozdělena do čtyř hlavních kapitol, které se následně dělí na menší podkapitoly. První část bude obecněji a teoreticky zacílená na kulturní situaci a spolkovou činnost v 19. století v Chrudimi, v závěru kapitoly se v práci stručně zaměřuji na konkrétní významné osobnosti 19. století a na jejich kulturní odkaz. Druhá kapitola bude úžeji sledovat vývoj chrudimského divadla a jeho proměny během 19. století, následně se v práci soustředím na složky, které se aktivně podílely na vývoji chrudimského divadelnictví. Obdobně jako v předchozí kapitole budu postupovat i ve třetí části, věnované hudbě. Poslední kapitola bude o spolkové činnosti Kosů chrudimských.

Ve své práci se budu snažit odpovědět na otázky, proč právě zdejší kultura byla důležitým hybatelem veřejného života, proč se těšila takové oblibě i v ostatních městech, jakým směrem a proč se místní kultura vyvíjela tak, jak se vyvíjela, ve kterých konkrétních situacích posunula svůj vývoj kupředu a které konkrétní osobnosti se o onen posun zasadily.

Základní poučení o dané problematice jsem načerpala zejména z knih *Občanské elity a obecní samospráva 1848-1948* a *Sekularizace českých zemí v letech 1848-1914*, obě knihy od autorů Lukáše Fasory, Jiřího Hanuše a Jiřího Malíře, dále ze sborníku *Národ místo Boha v 19. a první polovině 20. století*, z knihy *Město a městská společnost v českých zemích v 19. století* od Jany Macháčové a Jiřího Matějčka a z knihy *Nacionalizace společnosti*

⁴ Urban, O.: *Česká společnost 1848-1918*. Praha 1982, s. 308.

v *Čechách 1848-1914* od Kristýny Kaiserové a Jiřího Raka, pro spolkovou problematiku jsem využila především knihu od Pavla Kladiwy- *Lesk a bída obecních samospráv*, II/1.

Ke kulturní problematice v Chrudimi jsem používala především pramenů uložených ve Státním okresním archívu v Chrudimi, z literatury využila například publikaci *Stará Chrudim. Vlastivědné vyprávění o minulosti českého města* od Jiřího Charváta, *Vlastivědnou encyklopedii Chrudim* od autorů Pavla Kobetiče, Tomáše Pavlíka a Iva Šulce, sborník studií, vzpomínek a dokumentů- *Kulturní Chrudim minulosti a současnosti*, jehož editorkou je Jarmila Doubravová a sborník *Chrudimsko a Nasavrcko*- třetí díl, editorem je Václav Hanuš.

2 Kulturní Chrudim

2.1 Měnící se charakter města v průběhu století

Na začátku 19. století se Chrudim příliš neliší od jiných měst podobného typu. V knize *Stará Chrudim* se dozvídáme, že v roce 1837 zde žilo 5 712 obyvatel.⁵ Na konci tohoto století lze zaznamenat prudký nárůst obyvatelstva, spojený s hospodářským i kulturním rozkvětem. „*Zatímco ještě v roce 1866 mělo město asi 6 000 obyvatel, do roku 1890 se počet zdvojnásobil na 12 128 obyvatel a do roku 1900 se ještě zvýšil na 13 045.*“⁶

Už během 1. poloviny 19. století zde postupně vznikalo a sílilo vlastenecké hnutí, úsilím nadšených buditelů docházelo ke vzkříšení národního vědomí chrudimského měšťanstva.⁷

V 2. polovině století se vytvářejí moderní, především zemědělské, podniky. V roce 1867 vzniká cukrovar, o rok později pivovar, existuje zde i tkalcovna a cementárna. Zdejší industrializace však byla do určité míry zastíněna více průmyslovými Pardubicemi, jež měly výhodnější železniční spojení s dalšími významnými městy.⁸ „*Co však Chrudim ztrácela na hospodářském a správním významu, získávala díky řadě osobností a podpoře řady institucí v oblasti kulturního života a školství.*“⁹ Lze tedy předpokládat, že onen nedostatečný prostor na poli průmyslového rozvoje byl jedním z důvodů, proč se Chrudimané tolik angažovali v kulturní sféře. Tak či tak, druhá polovina století je spojena s rychlým růstem města, dochází k výraznému počesťování, zvýšení intenzity kulturního života a kultivaci prostředí. „*Město vehementně opravuje památky, staví budovu arciděkanství a zejména pak mohutný komplex dnešního okresního kulturního střediska s částí společenskou a muzejní.*“¹⁰ V roce 1842 byla vnitřní část města nově vydlážděna, zřízena kanalizace a o rok později obklopily místní morový sloup kašny.¹¹

⁵ Charvát, J.: *Stará Chrudim: vlastivědné vyprávění o minulosti českého města*. Chrudim 1991, s. 12.

⁶ Soukupová, E.: *Kulturní poměry Chrudimě a její hudební život v průběhu 19. a na počátku 20. století*. In: Doubravová, J.: *Kulturní Chrudim minulosti a současnosti*. Sborník studií, vzpomínek a dokumentů 1928-1998. Chrudim 1999, s. 71.

⁷ Žemla, V.: *Příčiny hudebního rozvoje v Chrudimi ve 2. polovině 19. století*. In: Doubravová, J.: *Kulturní Chrudim minulosti a současnosti*. Sborník studií, vzpomínek a dokumentů 1928-1998. Chrudim 1999, s. 55.

⁸ Soukupová, E.: *Kulturní poměry Chrudimě a její hudební život v průběhu 19. a na počátku 20. století*. In: Doubravová, J.: *Kulturní Chrudim minulosti a současnosti*. Sborník studií, vzpomínek a dokumentů 1928-1998. Chrudim 1999, s. 71.

⁹ <http://www.chrudim.eu/mesto/o-chrudimi/historie.html>.

¹⁰ Charvát, J.: *Stará Chrudim: vlastivědné vyprávění o minulosti českého města*. Chrudim 1991, s. 22-23.

¹¹ Tamtéž, s. 13.

Chrudim byla ještě v 19. století městem krajským. V roce 1848 je zdejší krajský úřad a soud přeložen do Pardubic, avšak o sedm let později se obě instituce do města vrací. Po zrušení krajského zřízení je ve městě ustanoveno okresní hejtmanství, kde se po zavedení ústavnosti roku 1860 postupně formují místní zastupitelské orgány, které až do konce 19. století vykazují téměř trvale staročeskou většinu. Chrudim byla „*baštou konzervativně nacionální staročeské strany*“¹², což je důvodem, proč se místní osobnosti do velké míry kompenzačně činily v kulturní sféře.

Z etnického hlediska šlo o město české. V roce 1890 bylo na Chrudimsku 48 140 Čechů a jen 210 Němců, z čehož můžeme usuzovat, že tomu bylo podobně i v první polovině století.¹³ Němčina však byla vnímána jako jazyk „lepší společnosti“, proto docházelo v bohatších rodinách k „němčení“ pod vlivem vyšší úřednické vrstvy, která do značné míry německá byla. Tento fakt byl důvodem, proč byly akademie, společenská zábava i divadlo na začátku století skoro výhradně německé.¹⁴ Na druhou stranu, převaha českých obyvatel způsobila, zejména ve druhé polovině století, obrodu českého jazyka a kultury ve městě a germanizace se tak pomalu ze společnosti vytratila. Zásahu na tom neslo především několik významných chrudimských osobností a vlasteneckých nadšenců.

2.2 Chrudim, město kultury

Devatenácté století je pro město Chrudim zásadním obdobím, co se rozvoje kulturního života týká. Během této doby došlo prokazatelně k jeho rozkvětu, a to jak ve sféře divadelní, tak hudební i spolkové. Kultura se stala jedním z elementů, který ovlivnil další vzdělávání společnosti.

První polovina století připravila půdu pro kulturní „boom“ ve druhé polovině. Příkladem může být skutečnost, že právě Chrudim byla jedním z prvních českých venkovských měst, které si zřídilo svoji samostatnou divadelní budovu, a divadelnictví se stalo důležitým znakem města.

Podobně tomu bylo s hudbou. Počátky místního hudebního života spadají do 15. století, kdy byl založen při chrámu Nanebevzetí Panny Marie latinský literátský kůr, české

¹² Charvát, J.: *Stará Chrudim: vlastivědné vyprávění o minulosti českého města*. Chrudim 1991, s. 22.

¹³ Soukupová, E.: *Kulturní poměry Chrudimě a její hudební život v průběhu 19. a na počátku 20. století*. In: Doubravová, J.: *Kulturní Chrudim minulosti a současnosti*. Sborník studií, vzpomínek a dokumentů 1928-1998. Chrudim 1999, s. 69.

¹⁴ Tamtéž, s. 69.

podoby se mu dostalo v polovině 16. století.¹⁵ V 19. století byla Chrudim už běžně označována jako „hudební“, čemuž se věnuji v samostatné kapitole.

Vedle hudby a divadla se v druhé polovině století prosazuje i spolková činnost, která všeobecně aktivizovala národně občanský potenciál a umožňovala sdružování aktivních občanů na základě nepolitických společných konzumních, kulturních a také hospodářských zájmů.¹⁶ V tomto smyslu tedy výrazným způsobem zasáhla do života chrudimských občanů a ovlivnila ráz zdejší městské kultury.

Mezi centra kulturního společenského života patřilo na začátku století jednak již zmiňované divadlo a chrám Nanebevzetí Panny Marie, jednak některé chrudimské hostince s mnohoúčelovými sály¹⁷, kde se pořádala zábava spíše neformálního a soukromého rázu. V roce 1821 byl jako další společenské středisko obnoven ostrožrelecký sbor a roku 1847 založena Měšťanská beseda.

Světské slavnosti první poloviny století byly ještě na běžné provinciální úrovni, změna nastala až ve druhé polovině, kdy se do kulturní sféry dostala nová vlna národního nadšení. *„Legalizace občanské aktivity v revolučních letech otvírala široké pole působnosti liberálnímu měšťanstvu, které již nemuselo s obavami váhat a hledat postranní cesty.“*¹⁸Důkazem může být horlivá sbírková akce v 50. letech na znovuotevření divadla, které nešťastnou náhodou shořelo. Roku 1854, tedy teprve dva roky po požáru, bylo znovu otevřeno a od této chvíle byly již na scéně pravidelně střídány české a německé hry, na konci 50. let byla už němčina potlačena zcela.

Hudebně posílila Chrudim roku 1856, kdy byl zásluhou Josefa Klimeše a Emanuela Pippicha založen pěvecký spolek, roku 1862 nazván Slavoj, na důkaz slovanského ducha města. Hudba tak dostala nový směr, sbor měl být do velké míry posilou pro místní ochotnický spolek, tudíž se věnoval vedle chrámového zpěvu i světské muzice. V 60. letech se vlivem národních otázek církevní hudba pomalu ze spolku vytrácí, Slavoj se nyní více soustředí na utužování „češství“. Jde o proces ve své době naprosto přirozený, během celého 19. století dochází k postupnému odklonu obyvatelstva od duchovního života. Je však důležité

¹⁵ Soukupová, E.: *Kulturní poměry Chrudimě a její hudební život v průběhu 19. a na počátku 20. století*. In: Doubravová, J.: *Kulturní Chrudim minulosti a současnosti*. Sborník studií, vzpomínek a dokumentů 1928-1998. Chrudim 1999, s. 68.

¹⁶ Hlavačka, M.: *Okresní samospráva jako představitelka venkovských elitních sborů a její vliv na formování české občanské společnosti v Čechách do první světové války*. In: Fasora, L. - Hanuš, J. - Malíř, J.: *Občanské elity a obecní samospráva 1848-1948*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2006, s. 174.

¹⁷ Například sál Střelnice, sál v hostinci U arcivévodý Ferdinanda, sál restaurace Na Sklepích.

¹⁸ Urban, O.: *Česká společnost 1848-1918*. Praha 1982, s. 26.

si uvědomit, že projevy „odcírkevnování“ se odehrávaly na poli světského občanského života (jak tomu bylo u Slavoje), nikoli na poli víry.¹⁹ „*Vyšší standard staršího období si zachoval hudební život soustředěný kolem chrámových slavností, literátské kůry už tehdy Chrudim neměla, a tak církevní slavnosti zůstávaly stále hlavní příležitostí k provozování větších hudebních děl.*“²⁰

Pro začátek 60. let 19. století je v mnoha českých městech, Chrudimí nevyjímaje, patrný krátkodobý společenský útlum, který však v druhé polovině desetiletí mizí a nastupuje nová vlna národního nadšení, a to sice mnohem agresivnější, než byla ta předchozí. „*Čiperné české měšťanstvo se sdružovalo do četných spolků i neformálních stolových společností. Pěstování duchovní a tělesné kultury bylo chápáno vždy současně jako projev národně politický, jako výraz životaschopnosti a oprávněnosti existence české národní společnosti. Snaha poznat sebe sama a odlišit se přecházela až do uniformních tendencí: nosil se sokolský kroj, ještě více však nosili pánové čamaru a dámy různé „slovanské kloboučky“ a jiné módní doplňky skutečně nebo domněle „slovanského rázu*“.²¹

„*V 70. letech však vlna vlasteneckého nadšení postupně opadá, kultura má účel spíše zábavný a požitek čistě hudební.*“²² Příchodem Karla Pippicha do Chrudimí se zdejší kulturní život znovu aktivizoval, tentokrát už ale trochu jiným, více profesionálním směrem. Slavoj zahájil opětovně svoji činnost, hlavní kulturní doménou se však stalo divadlo. Pippich sem přivedl mnoho vzácných hostů, a také seznamoval Chrudim s novinkami hranými v pražském Národním divadle, dokonce některé novinky odvážně uváděl dříve než Praha. Přínos pražské hudební i divadelní kultury pro Chrudim je evidentní z hlediska udržení určitého kulturního standartu a „*snaha udržet kontakty s pražským kulturním centrem se stala trvalým znakem chrudimského společenského života.*“²³ Názorným příkladem tohoto tvrzení může být vzpomínka na 60. léta, kdy se Chrudimané velmi aktivně podíleli na podpoře akce sbírek pro stavbu nového Národního divadla v Praze. „*Za tuto obětavost pak bylo město odměněno čestným místem na Hynaisově oponě, na níž je znak Chrudimě umístěn hned vedle*

¹⁹ Havelka, M.: *Sekularizace a odkouzlení, kompenzace a integrace. K některým souvislostem procesu sekularizace v 19. století.* In: Fasora, L. – Hanuš, J. – Malíř, J.: *Sekularizace venkovského prostoru v 19. století.* Brno. Matice moravská 2009, s. 35.

²⁰ Soukupová, E.: *Kulturní poměry Chrudimě a její hudební život v průběhu 19. a na počátku 20. století.* In: Doubravová, J.: *Kulturní Chrudim minulosti a současnosti. Sborník studií, vzpomínek a dokumentů 1928-1998.* Chrudim 1999, s. 69.

²¹ Urban, O.: *Česká společnost 1848-1918.* Praha 1982, s. 230.

²² Soukupová, E.: *Kulturní poměry Chrudimě a její hudební život v průběhu 19. a na počátku 20. století.* In: Doubravová, J.: *Kulturní Chrudim minulosti a současnosti. Sborník studií, vzpomínek a dokumentů 1928-1998.* Chrudim 1999, s. 74.

²³ Tamtéž, s. 73-75.

znaku hlavního města.“²⁴ Na znamení díky dále dostala Chrudim darem sochu Kalliopé, která byla součástí původního Národního divadla. Poté, co v roce 1875 došlo k přestavbě budovy zadního křídla chrudimského divadla, připomínal tehdejší interiér Stavovské divadlo „v malém“.

Konec století se nese výhradně v duchu profesionalizace chrudimského kulturního prostředí. Stále častěji jsou do města zváni umělci, kteří se hudbou nebo divadlem živí, prostor pro improvizaci místních nadšenců se v tomto ohledu pomalu ale jistě uzavírá.

2.3 Spolková činnost

Máme-li zhodnotit, do jaké míry lze o Chrudimi mluvit jako o kulturním centru východních Čech, nesmíme opomenout činnost místních spolků. S ohledem na sice liberální, ale nedemokratické ovzduší této doby, byl spolek jedním z prostředků, jak posunout společnost blíže k demokracii, nabízel prostor k uplatňování lokální politiky, mísila se zde linie národnostní, sociální i mentální.²⁵ Mimo jiné měl spolek často i účely výchovné, které jednak podněcovaly obrodu českého jazyka a národa, jednak vzdělával v oblasti kulturní, sociální, sportovní, často také podporoval chudé obyvatele, měl tedy i charitativní význam. Na spolkové činnosti lze také vysledovat postupné prorůstání jednotlivých společenských tříd, a to zejména v poslední čtvrtině 19. století, kdy se na spolkaření podílejí de facto všechny vrstvy obyvatelstva.²⁶

Činnost spolku byla také často úzce spjata s lokální politikou. Tehdejší doba očekávala od člena obecního zastupitelstva, příslušníka městské elity, velmi aktivní účast na spolkové činnosti, která představovala asi nejdůležitější součást občanské angažovanosti.²⁷ I v Chrudimi se setkáváme s tím, že zakladatelé prvních zdejších spolků zastávali zároveň důležitou funkci v samosprávě, ať už šlo o post starosty, úředníka magistrátu a krajského soudu, ředitele městského úřadu aj. Velmi důležitá otázka se týkala jejich politického smýšlení. Na jedné straně byli sice tito muži zaměstnanci státu, který omezoval jejich politické aktivity, na druhé straně spolková činnost umožňovala, aby alespoň trochu popustili uzdu svému názoru, byť opatrným způsobem, a přinesli tak „nový vzduch“ do města, kde byl ještě často zakotven konzervativní přístup. V Chrudimi může být takovýmto příkladem právě

²⁴ Tamtéž, s. 76.

²⁵ Kladiwa, P. – Pokludová, A. – Kafková, R.: *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850-1914. II/1. Muži z radnice*. Ostrava 2008, s. 11.

²⁶ Melanová, M.: *Spolkový život*. In: Kaiserová, K. – Rak, J.: *Nacionalizace společnosti v Čechách 1848-1914*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2008, s. 339.

²⁷ Kladiwa, P. – Pokludová, A. – Kafková, R.: *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850-1914. II/1. Muži z radnice*. Ostrava 2008, s. 17.

osoba Karla Pippicha, který byl ve své době důležitým hybatelem společenského dění a prostřednictvím svého členství ve spolcích navazoval styky s Prahou a Mladobochy, jak už bylo výše napsáno.

V souvislosti se vznikem spolků je třeba zohlednit i zákonodárnou stránku, v níž se odráží poměr státu ke spolkům. První ustanovení, které se týkalo problematiky spolčování, bylo zakotveno ve dvorském výnosu z 23. srpna 1764. Jednalo se o systém udělování koncesí, tudíž bez panovníkova souhlasu nemohl být založen žádný spolek. Toto opatření vzniklo zejména z obav, aby se nevytvářely politické spolky, které by oslabovaly stát, nebo dokonce vystupovaly proti němu. V roce 1817 byly vyhlášeny zásady, jež podporovaly spolky sledující dovozené a všeobecně prospěšné cíle.²⁸ Během revolučního roku se objevily naděje na udělení větších pravomocí při zakládání spolků, ale s následujícími lety se tyto naděje rozplynuly.

Právním základem pro povolovací systém se stal spolkový zákon z 26. listopadu 1852. Jednalo se o ustanovení, které na jednu stranu zjednodušilo proces založení spolku, na druhou stranu jasně zakázalo spolky sledující cíle v oblasti zákonodárství a veřejné správy, což se týkalo i rozpuštění spolků dělnických. Průlomem se stala ústava z 15. prosince 1867, která zaručovala právo shromažďovací, petiční i spolkové, vyjma ovšem spolků výdělkových, pojišťovacích, úvěrních, bankovních i důchodových. Tím byl formálně opuštěn princip koncese.²⁹ Od této doby zaznamenáváme prudký nástup nově vznikajících spolků, ne jinak tomu bylo i v Chrudimi.

Má-li tato práce zmapovat vývoj spolkové činnosti v daném městě, je třeba začít už 17. stoletím, kdy vznikají v Chrudimi různá dobrovolná sdružení - bratrstva. Jednalo se o bratrstvo pro výcvik ve střelbě, z něhož se později vyvinul Sbor ostrostřelců, dále by sem patřila literární a náboženská bratrstva. Opravdový rozkvět zájmových spolků v Chrudimi však zaznamenáváme až v poslední čtvrtině 19. století, kdy vzniká hned několik typů spolků.

Existují zde spolky odborové, mezi které by patřila Jednota samosprávních úředníků obecních i okresních v království českém, jejímž účelem bylo „*hájit zájmy samosprávních obecních a okresních úředníků, pečovat o odborný růst a odporovat členy jejich rodin v případě nemoci nebo úmrtí člena,*“³⁰ dále Výpomocný spolek písařů v Chrudimi, jenž byl

²⁸ Tamtéž, s. 90.

²⁹ Kladiwa, P. – Pokludová, A. – Kafková, R.: *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850-1914. II/1. Muži z radnice*. Ostrava 2008, s. 91.

³⁰ SOKA Chrudim. *Inventář chrudimských spolků v 19. století*. Odborové a zájmové spolky, s. 11.

podobného ražení jako předchozí. Dalším typem spolků v Chrudimi byly spolky zájmové, kam se řadil Myslivecký spolek Hubertus a První český spolek pro zvelebení včelařství, zahradnictví a chovu hospodářského zvířectva.

Velmi důležitou úlohu ve společnosti sehrály spolky vzdělávací, kulturní a osvětové, které. Již v roce 1847 vzniká Měšťanská beseda, zaměřující se na četbu časopisů a novin, hudbu a zpěv. Je však důležité si uvědomit, že tyto typy činností uvedené ve stanovách bývaly často jen „zástěrkou“ pro politickou činnost, která tehdy nebyla povolena. O pravdivosti tohoto tvrzení hovoří skutečnost, že se Měšťanská beseda během revolučního roku rozděluje na dva tábory - tábor chrudimských patriotů a tábor mladých revolučně smýšlejících členů.³¹ Dále by do této kategorie patřil Spolek k podpoře české literatury, Vzdělávací spolek Jednota Komenský a pak také již zmiňovaný Spolek divadelních ochotníků a hudební spolek Slavoj. Nesmíme zapomenout ani na Muzejní společnost, jejímž účelem bylo „*shromažďování muzejních sbírek při všech chrudimských školách, z důvodu názorného vyučování a rozšiřování vědomostí žáků,*“³² a také Okrašlovací spolek, jehož cílem byla „*péče o lepší vzhled města, ochrana památek, lidového umění a přírody.*“³³ Se vzděláním souvisely též spolky učitelské a studentské, jmenovitě se jednalo o Učitelskou jednotu Budeč, Spolek akademiků, Spolek Čechoslav (pro podporu české literatury) a Spolek absolventů obchodní akademie.

V 80. a 90. letech se rozmohly spolky sportovní a tělovýchovné. Ty chrudimské se soustředily zejména na cyklistiku, bruslení, tenis, ale i na konání společenských zábav a vzdělávání členů. Jednalo se o Klub velocipedistů, Klub cyklistů, Bruslařský klub, Sportovní klub, Tělovýchovná jednota Sokol a již známý Sbor ostrostřelců. Při Sokolu pak byl založen Sbor dobrovolných hasičů, který se po dvou letech osamostatnil, čili od této doby zaznamenáváme v Chrudimi další typ spolku. K němu se brzy přidala Chrudimská župní hasičská jednota Ježkova, jež si kladla za úkol sjednotit činnost hasičů, pořádání odborných cvičení a zakládání nových sborů.

V souvislosti s průmyslovým pokrokem vznikají i v Chrudimi hospodářské spolky a družstva. Pro podporu podnikání a rozvíjení živností zde existovala Průmyslová jednota, pro zemědělské potřeby pak odbor České společnosti národohospodářské a Hospodářské družstvo.

³¹ SOKA Chrudim. *Inventář chrudimských spolků v 19. století*. Kulturní a osvětové spolky, s. 20.

³² Tamtéž, s. 44.

³³ Tamtéž, s. 46.

Kategorie spolků podpůrných, dobrovolných a sociálních by z kvantitativního hlediska zaujala první místo. V Chrudimi se nabízela celá škála takto zaměřených spolků, jejichž hlavním posláním byla podpora ekonomicky slabších obyvatel, nicméně je třeba dodat, že i spolky primárně zaměřené na jinou činnost byly do jisté míry charitativní. Mezi podpůrné spolky se řadil Spolek vzájemně se podporujících dělníků Ressel, Vzájemně se podporující jednota vojenských vysloužilců, Řemeslnicko-živnostenská beseda v Chrudimi, Krejcarový spolek (pro podporu chudé mládeže), Spolek pro podporování chudých žáků c. k. reálného vyššího gymnázia v Chrudimi, Spolek pro podporování chudých žáků odborné školy průmyslové pro zpracování dřeva, Husův fond (podpora nemajetných posluchačů českých vysokých škol) a Spolek ku podporování propuštěných trestanců v Chrudimi, který nabízel bývalým vězňům pomoc při hledání zaměstnání.

Ačkoli náboženství v 19. století postupně ztrácí vliv na všední život občanské společnosti, své místo ve spolkové činnosti taktéž zaujímá. V Chrudimi se jednalo o Literátské bratrstvo a Spolek izraelitů. Tyto organizace se pochopitelně v první řadě věnovaly náboženské oblasti, která však s sebou nesla i angažovanost v oblasti umělecké, zvláště pak v hudební.

Abychom mohli obsáhnout celé portfolio spolků, které v Chrudimi v 19. století existovalo, musíme zmínit i ty, které nebylo možné pro jejich pestré zaměření kategoricky začlenit. Jedná se o Jednotu chrudimských občanů, která plnila v trochu nadneseném slova smyslu úlohu dnešní městské policie- napomáhala městské radě k udržení pořádku a „napomínala“ občany, aby řádně plnili své povinnosti, dále Spolek paní a dívek s funkcí vzdělávací, podpůrnou a kulturní, Spořicí a losovní spolek, o kterém lze říci, že byl jakýmsi „prapředkem Sportky“ (z příspěvků členů spolku byly zakupovány tuzemské loterní listiny a část výher byla rozdělována členům).³⁴ Pravděpodobným předchůdcem mateřských škol byl Spolek pro založení a vydržování opatrovny v Chrudimi, který byl původně vyhrazen pro děti dělníků, a z něho vzniknuvší Spolek pro podporování a spolusprávu škol mateřských a opatroven v Chrudimi, který už byl k dispozici všem občanům bez ohledu na sociální status.

Velmi specifickým a též nezařaditelným spolkem pak byla Stolní společnost Kosů chrudimských, která prostřednictvím vůdčích členů zasahovala do místní kultury a pomáhala „oživovat“ společenský život a povzbuzovat, jak později dokážu, národní sebevědomí. Členové spolku se snažili prostřednictvím recese poukázat na aktuální společenské problémy,

³⁴ SOKA Chrudim. *Inventář chrudimských spolků v 19. století*. Ostatní spolky, s. 134.

podporovali chudé studenty a pořádaly různé kulturní zábavy, proto nelze Kosy kategoricky zařadit. Obliba této společnosti byla patrná i v jiných městech, podobné spolky vznikly například v Plzni, v Litomyšli, v Lomnici nad Popelkou, v Příbrami, v Praze atd., celkově se rozšířily do 40 českých měst.³⁵ Tomuto spolku se budu nadále věnovat v poslední kapitole.

2.4 Významné osobnosti

První významnou chrudimskou osobností, která již na začátku 19. století přispěla svojí činností ke změně místní společnosti, byl J. L. Ziegler. „*Jeho zásluhou byl ve zdejším kostele zřízen český zpěv školních dětí a jeho Před slovo, přednesené 19. 3. 1839 na akademii ve prospěch chudých, bylo velkou společenskou událostí.*“³⁶ Dalším mužem, který se snažil o povznesení české kultury, byl divadelní nadšenec a svého času ředitel místních ochotníků, Antonín Rybička Skutečský. Jeho přičiněním bylo ve městě uvedeno několik českých her, mimo jiné i první česká zpěvohra Dráteník od Františka Škroupa. Dále bych zmínila i místního varhaníka Václava Rikla, který hudebně odchoval celé chrudimské generace³⁷. „*Dobré divadelně-kulturní ovzduší města dotvrzuje skutečnost, že právě v Chrudimi zahájila svoji činnost první česká kočovná společnost.*“³⁸

Ve druhé polovině století se počet angažovaných osobností rozrostl, velký vliv na místní kulturu má například purkmistr Josef Klimeš, advokát Emanuel Pippich, později jeho syn (již zmiňovaný) Karel, dále Alois Hnilička, držitel ceny pražského Národního divadla, František Horálek nebo Jaroslav Gallát. Máme-li zhodnotit jejich přínos místní kultuře, musíme brát v potaz nejen jejich vlastní účast na společenských akcích v hudební i divadelní sféře, ale také jejich spolupráci s ostatními městy, zejména pak styky s pražským kulturním prostředím.

Zásluhou výše zmiňovaného Karla Pippicha a Josefa Klimeše se Chrudimi dostalo pocty, že mohla uvítat takové umělce, jakým byl například J. K. Tyl, který zde již roku 1848 vystoupil s domácími ochotníky ve své Paličově dceři,³⁹ Antonína Dvořáka, jenž zde v roce 1879 dirigoval svou Smyčcovou serenádu, nebo v roce 1881 Bedřicha Smetanu, byť jen jako

³⁵ <http://www.rml.cz/cz/-br-br-hnizdo-kosu-litomyslskych-1889-1903-p1.php>.

³⁶ Soukupová, E.: *Kulturní poměry Chrudimě a její hudební život v průběhu 19. a na počátku 20. století*. In: Doubravová, J.: *Kulturní Chrudim minulosti a současnosti*. Sborník studií, vzpomínek a dokumentů 1928-1998. Chrudim 1999, s. 69.

³⁷ Tamtéž, s. 69.

³⁸ Soukupová, E.: *Kulturní poměry Chrudimě a její hudební život v průběhu 19. a na počátku 20. století*. In: Doubravová, J.: *Kulturní Chrudim minulosti a současnosti*. Sborník studií, vzpomínek a dokumentů 1928-1998. Chrudim 1999, s. 71.

³⁹ Tamtéž, s. 70.

pasivního hosta, jelikož mu jeho zdravotní indispozice neumožňovala vystoupit aktivně.⁴⁰ Roku 1851 se v Chrudimi konal koncert houslisty F. Lauba a byla zde provedena hra J. J. Kolára, Monika, při níž s místními ochotníky účinkovala jako host Otýlie Sklenářová-Malá.⁴¹ V roce 1865 zavítal do města teprve čtrnáctiletý Zdeněk Fibich, který zde o jedenáct let později uvedl svoji symfonickou báseň Othello. Důkazem, že Chrudim byla významným a váženým kulturním centrem, je i fakt, že zde byla uvedena prostřednictvím místních ochotníků premiéra opery Starý ženich od Karla Bendla, a to ještě před provedením v pražském Národním divadle. Dále se městu dostalo pocty, že mohlo uvítat zahraničního hosta Camila Saint-Saense, kterého bezprostředně po koncertu v pražském Národním divadle přivedl do Chrudimi Karel Pippich.

2.4.1 **Josef Liboslav Ziegler** (10. 7. 1782 Hradec Králové - 23. 5. 1846 Chrudim)

V první polovině 19. století patřil tento muž k nejvýznamnějším představitelům českého národněobrozeneckého hnutí ve východních Čechách.⁴² Ačkoli se narodil v Hradci Králové, své dětství prožil v Chrudimi, která mu patrně přirostla k srdci. Proto se sem po třiceti letech znovu vrací a stává se děkanem hlavního kostela Nanebevzetí Panny Marie. Ovlivnil nejen místní církevní život a školství, ale také celé společenské dění. Jeho životním krédem byla myšlenka: „*Nemilujeme národ svůj slovem a jazykem, ale skutky a pravdou!*“⁴³

Zieglerovy vlastenecké ambice vyvrcholily ve 30. letech, kdy zavedl vzdělávání učitelů v české historii, mluvnici a pedagogice, a nařídil, aby školní mládež zpívala v kostelích česky místo německy. Redigoval dvanáct ročníků prvního českého pedagogického časopisu Přítel mládeže a v roce 1842 zde vydal snad své nejvýznamnější dílo Mluvnici českou ku prospěchu školní mládeže.⁴⁴ Mimo jiné byl sběratelem cenných pramenných materiálů, jakým byly staré tisky a vzácné rukopisy, z nichž přibližně polovina je nyní v majetku místního Regionálního muzea, zbytek je v majetku církve.

2.4.2 **Jan Nepomuk Štěpánek** (19. 5. 1783 Chrudim – 12. 2. 1844 Praze)

Jan Nepomuk Štěpánek patřil v 19. století mezi ikony českého divadla. Tento chrudimský rodák byl nejen skvělým hercem, režisérem a dramatikem, spisovatelem aj., ale především divadelním ředitelem. Ačkoli vystudoval teologii v Litomyšli, jeho umělecká povaha ho přivedla k divadlu, kde mohl uplatnit i vlasteneckou potřebu hájit český národ.

⁴⁰ Tamtéž, s. 75.

⁴¹ Tamtéž, s. 76.

⁴² Kobetič, P., Pavlík, T., Šulc, I. a kol.: *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*. Praha 2005, s. 214.

⁴³ Kobetič, P., Pavlík, T., Šulc, I. a kol.: *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*. Praha 2005, s. 214.

⁴⁴ Tamtéž, s. 214.

Vystupoval jako ochotník, psal hry pro česká divadelní představení, zvláště pro soubor pražského Malostranského divadla. Od roku 1812 pracoval v Stavovském divadle a uváděl zde česká ochotnická představení. V letech 1812-1824 zastával funkci dramaturga a režiséra, později se stal dokonce jeho spolureditelem.

Z chrudimského divadelního almanachu se dozvídáme, že uvádění nové hry začínajícího autora bylo často spojené s ne příliš kladnými ohlasy z řad obecnstva. V případě J. N. Štěpánka však tomu bylo naopak. „*Štěpánek byl českému obecnstvu divadelnímu nedostižným mistrem, jehož zastínila teprve popularita Tylova koncem let třicátých.*“⁴⁵ Soupis všech jeho prací činí 131 položek, oblíbené byly jeho aktovky Berounské koláče, Pivovár v Sojkově nebo hra Čech a Němec, která se udržela v divadelním repertoáru velmi dlouho.⁴⁶ Za svoji tvorbu obdržel čestnou medaili a stal se čestným členem Musea.

2.4.3 Antonín Rybička Skutečský (30. 10. 1812 Skuteč - 24. 1. 1899 Vídeň)

Rybička se dostal do chrudimského povědomí zejména díky svému vysokému postavení v lokální politice. Po studiu na gymnáziu v Moravské Třebové a v Litomyšli absolvoval práva na Karlově univerzitě, poté přichází do Chrudimi a pracuje zde jako úředník magistrátu a krajského soudu. Od roku 1846 až do své smrti působí ve Vídni jako zaměstnanec dvorské kanceláře s hodností dvorního rady vrchního zemského soudu. Patřil mezi významné historiky své doby a o kulturu jevil veliký zájem, což dokazuje fakt, že byl členem Matice české, České akademie Františka Josefa I. pro vědy a umění v Praze, Muzea Království českého v Praze, Besedy učitelské v Praze a Slovanské besedy ve Vídni. Výrazně se zapojoval do žurnalistické činnosti, přispíval do časopisů Květy, Světozoru, Památek archeologických a místopisných, Časopisu českého muzea, dokonce je autorem více než tisíce hesel v Riegrově slovníku naučném. Z jeho nejznámějších děl se nám dochovala studie O erbovních a patricijských rodinách usedlých v Chrudimi v 15.-17. století, O českém zvonařství a zejména pak práce o českých buditelích Přední křísitelé národa českého, kde pojednává mimo jiné o děkanovi Josefu Liboslavu Zieglerovi.⁴⁷

2.4.4 Alois Hnilička (21. 3. 1826 Ústí nad Orlicí – 10. 11. 1909 Chrudim)

Už ve svých deseti letech navštěvoval brněnský augustiánský klášter, kde působil jako sopranista a v místním divadle vypomáhal jako houslista. Během studií v Praze docházel

⁴⁵ Strejček, F.: *Chrudimský rodák Jan N. Štěpánek, zakladatel českého divadla*. In.: Kobza, Z.: *Divadelní Chrudim. Památník vydaný k otevření městského divadla Karla Pippicha v Chrudimi: 1801-1934*. Chrudim 1934, s. 9.

⁴⁶ Kobetič, P., Pavlík, T., Šulc, I. a kol.: *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*. Praha 2005, s. 185.

⁴⁷ Kobetič, P., Pavlík, T., Šulc, I. a kol.: *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*. Praha 2005, s. 154.

do varhanické školy, kde se nadále hudebně vzdělával. Po absolvování jednoletého učitelského kurzu v Hradci Králové působil na vesnicích jako pomocný učitel a varhaník a zároveň komponoval skladby. V 60. letech dostal díky Josefu Klimešovi výhodnou nabídku a odešel do Chrudimě. Pracoval zde jako varhaník, ředitel kůru, vedl ostroštreleckou kapelu, byl sbormistrem ve Slavoji a oblíbeným hudebním pedagogem. Mezi jeho žáky patřil Bohumil Benoni, Jaroslav Mikan nebo František Neumann.

Hniličkova skladatelská činnost je pozoruhodná. Vytvořil 216 opusů, s nimiž bylo seznámeno publikum v Chrudimi, Ústí nad Orlicí, ale i v Praze. Jednalo se o skladby církevní, ale také o díla orchestrální, kantáty, oratoria, sbory, skladby pro klavír či varhany. Z jeho církevních skladeb je nejvíce ceněna Slavnostní mše D-dur opus 93, která ho uvedla v roce 1872 do funkce ředitele kůru, již zastával dlouhých třicet jedna let.⁴⁸

2.4.5 Alois Gallát (8. 6. 1827 Nový Bydžov - 7. 9. 1901 Chrudim)

Mezi přední představitele kulturního života v Chrudimi v 19. století jistě patří osoba Aloise Galláta. Tento známý prozaik, dramatik a básník se zapsal do dějin města Chrudimě především jako zakladatel Prahnízda a hudebního spolku Slavoj, mimo jiné byl i prvním starostou chrudimského Sokola, ředitelem městského úřadu v Chrudimi a ředitelem a režisérem divadelních ochotníků.

Poté, co se přestěhoval z Bydžova do Chrudimě, začínal jako tajemník městského úřadu a vedle toho vyučoval na hospodářské škole. Vedle těchto oficiálních funkcí se aktivně podílel na budování kulturního rozkvětu města. Byl hercem a recitátorem a pro svůj neotřelý smysl pro legraci bývá označován za patriarchu chrudimského humoru.⁴⁹

Vydával humoristické časopisy *Sůva* a *Klapačka*, své humoresky uveřejňoval např. v *Besedníku*, *Hospodářském listu*, *Palečkovi*, knižně vydal *Humoresky ve verši a próze*, *Deklamace*, *Komedie*, *Chrudim z doby kouzel a strašidel* (dvanáct chrudimských pověstí), aj.⁵⁰ Za vrchol jeho literární tvorby bývají považovány dramatické burlesky, v nichž karikoval výstřelky romantických her.⁵¹

⁴⁸ Tamtéž, s. 46.

⁴⁹ Kobetič, P., Pavlík, T., Šulc, I. a kol.: *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*. Praha 2005, s. 40.

⁵⁰ <http://www.databazeknih.cz/zivotopis/alois-gallat-9491>.

⁵¹ Kobetič, P., Pavlík, T., Šulc, I. a kol.: *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*. Praha 2005, s. 40.

2.4.6 Josef Klimeš (3. 3. 1828 Nová Ves u Chotěboře - 11. 5. 1900 Chrudim)

Po studiu na gymnáziu v Německém Brodě, Hradci Králové a Litomyšli, absolvoval polytechniku ve Vídni a techniku v Praze.⁵² Ve Vídni mimo jiné získal hudební vzdělání ve hře na housle, které pak do velké míry ovlivnilo jeho působení v Chrudimi. V letech 1861-78 zde zastával funkci starosty, opětovně pak od roku 1889 až do své smrti. Mimo jiné byl i poslancem českého sněmu a říšského sněmu.

Kultuře přispěl tím, že založil v Chrudimi komorní kvartet a podílel se i na založení Slavoj. Podobně jako Karel Pippich i on aktivně zval do města významné hosty, jako tomu bylo v případě návštěvy houslisty Ferdinanda Lauba. „*Nikoli náhodou je tedy na jeho pomníku na hřbitově U kříže vytesán nápis: Národní práci a hudebnímu umění posvěcen byl život Tvůj.*“⁵³

2.4.7 Karel Pippich (21. 4. 1849 Zlonice u Slaného - 28. 3. 1921 Chrudim)

Stejně jako jeho otec Emanuel, i Karel vystudoval práva a stal se advokátem. Byl všestranným člověkem s širokým rozhledem, milujícím umění. „*Umělecké záliby dělil mezi divadlo, hudbu a literaturu. Zasáhl výrazně do rozvoje chrudimského divadelnictví jako herec, režisér a ředitel spolku ochotníků.*“⁵⁴ Jak už bylo napsáno výše, zasadil se o to, že do města zavítalo mnoho známých umělců a také o profesionalizaci divadelní kultury.

Snažil se prosazovat nové české i cizí hry, sám byl autorem tří jednoaktovek (Z české domácnosti, Ve veřejném životě, Slečna nakladatelka), dvou dramat (Svět zásad a Slavoman) a několika libret.⁵⁵ V hudební oblasti se angažoval jako hlavní organizátor koncertů, akademií a jiných společenských akcí, znovu sjednotil Slavoj a sám zhudebnil několik slovesných textů. „*Vztah k literatuře se zjevoval jednak organizačními aktivitami ve Spolku k podpoře české literatury a v Literárním klubu, jednak četnými verši, často s tematikou sokolství.*“⁵⁶

Pippichova politická kariéra také zaznamenala určité úspěchy, byl členem obecního zastupitelstva, městské rady, okresního výboru a tři volební období byl rovněž poslancem českého sněmu za mladočeskou stranu. Zastával funkci starosty místního Sokola, starosty

⁵² Kobetič, P., Pavlík, T., Šulc, I. a kol.: *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*. Praha 2005, s. 62.

⁵³ Tamtéž, s. 62.

⁵⁴ Tamtéž, s. 118.

⁵⁵ Tamtéž, s. 118.

⁵⁶ Tamtéž, s. 118.

východočeské župy, která byla po něm pojmenována, a byl členem vrcholných sokolských orgánů.⁵⁷

Osoba Karla Pippicha je, podle mého názoru, příkladem toho, že politická aktivita na lokální úrovni „šla ruku v ruce“ s angažovaností ve veřejném společenském životě. Na památku nese název místního divadla jeho jméno a pamětní deska na sokolovně připomíná Karlův aktivistický přístup k této instituci.

⁵⁷ Kobetič, P., Pavlík, T., Šulc, I. a kol.: *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*. Praha 2005, s. 119.

3 Divadelní Chrudim

3.1 Obroda chrudimského divadla

Těžko určit přesný čas, kdy se v Chrudimi začala rodit divadelní kultura, jelikož první písemné doklady o veřejně provozovaném divadle máme až z počátku 19. století, nicméně lze předpokládat, že určitá podoba dramatického ztvárnění se v Chrudimi vyskytovala už o pár století dříve.⁵⁸ O novodobé historii chrudimského divadelnictví lze s jistotou mluvit až od roku 1801, kdy se zrodila myšlenka o založení městského divadla.

Divadelní kultura, jakožto prostředek šíření národních myšlenek, zaujímala na konci 18. století a v průběhu 19. století přední místo.⁵⁹ Stěžejním cílem této kapitoly je zaměřit se na obrozenecké úsilí chrudimských občanů a jejich snahy o prosazení českého jazyka do tehdejší poněmčené společnosti. V souvislosti s dobovými prameny lze poměrně dobře toto úsilí prokázat. Chrudim je i dnes považována za silně kulturní město, proto si myslím, že je příhodné zabývat se právě touto tematikou, která je pro 19. století charakteristická a právě na příkladě zdejšího divadelnictví lze ukázat na tehdejší snahy o zvelebení a povznesení českého národa.

3.2 1. polovina 19. století

Společenský život, zvláště ten divadelní, byl na přelomu 18. a 19. století poněkud soukromou a oblíbenou záležitostí bohatší vrstvy chrudimského obyvatelstva. V tomto období bylo zvykem městských elit scházet se v některých z měšťanských domů a oddávat se divadlu v okruhu komorní společnosti. Umělecké ztvárnění však nebylo na tak vysoké úrovni, jako v druhé polovině 19. století, do rolí byli často obsazováni amatéři, kteří herectví rozuměli málo.

Jelikož se toho času ve vznešenějších rodinách, i v těch měšťanských, silně němčilo, hra v češtině zde neměla své místo.⁶⁰ Proto trvalo delší dobu, než si obrozenecký, vlastenecký český národ vydobyl své místo v divadelním světě. Na počátku století nebylo k dispozici mnoho kvalitních českých her, což obrodu českého divadla ztěžovalo. Avšak postupem času se začalo hlásit k české kultuře stále více vlastenců, zájem o divadlo stoupal a chrudimští

⁵⁸ Charvát, J.: *Stará Chrudim: vlastivědné vyprávění o minulosti českého města*. Chrudim 1991, s. 97.

⁵⁹ Rak, J.: *Nacionalizační proces v názorech české historiografie. Přehled*. In: Kaiserová, K. – Rak, J.: *Nacionalizace společnosti v Čechách 1848-1914*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně 2008, s. 31-49.

⁶⁰ Pochobradský, F.: *Staré divadlo v Chrudimi*. In: Kobza, Z.: *Divadelní Chrudim. Památník vydaný k otevření městského divadla Karla Pippicha v Chrudimi: 1801-1934*. Chrudim 1934, s. 38.

občané se rozhodli zřídit vlastní divadlo. Inspirací pro tento projekt se stala samotná Praha, ke které Chrudim vzhlížela jako ke svému kulturnímu, národně obrozeneckému vzoru. „*Zrod a vývoj chrudimského divadla spadá do téhož myšlenkového prostředí, ve kterém se rodily a vyvíjely scény pražské.*“⁶¹

Podnět ke stavbě samostatného divadla dal chrudimský krajský hejtman ze šlechtické rodiny, Markvart Josef Koc z Dobrše. Tak bylo v roce 1801 ze zrušeného svatojanského kostela postaveno stálé chrudimské divadlo, které bylo 18. října ještě téhož roku otevřeno německou veselohrou „Das Epigram“ od Augusta von Kotzebue.⁶² Po představení se konal v divadle bál a podávala se „soupé“.⁶³ V tehdejší době se jednalo o opravdovou senzaci, jelikož se Chrudim stala prvním venkovským městem se stálou divadelní budovou.⁶⁴ František Palacký později označil Chrudim za Athény východních Čech.

Divadelní scéna byla dlouho německá, česká představení zde byla buď jen trpěna, nebo vynucena politickými poměry.⁶⁵ Původně nesla tato budova název Chrudimské společenské divadlo, záhy ale byla přejmenována na Divadlo v Chrudimi. Ve třicátých letech byl název opět změněn na Královské městské divadlo.⁶⁶

V souvislosti s divadlem vznikají i první ochotnické soubory. Jejich členové byli důstojníci, úředníci krajského úřadu, kriminálního soudu nebo magistrátu, členové jejich rodin i někteří chrudimští měšťané. Mimo ochotnické soubory existovaly i německé kočovné společnosti. Důsledkem habsburské hegemonie a cílené germanizace bylo až do konce 30. let 19. století povoleno hrát v divadle pouze německy.⁶⁷ Z dochovaných pramenů se dozvídáme, že se v Chrudimi několikrát objevily německé kočovné herecké společnosti, jako například Suwarova společnost, společnost Aloise Millera či Magdaleny Kochanské von Kochan. Repertoár údajně neskýtal mnoho náročnosti a sloužil spíše k pobavení než k výchově.⁶⁸

Ačkoliv tehdejší doba českému jazyku opravdu nepřála, chrudimští občané měli příležitost shlédnout představení i v rodném jazyce, a to sice v sálu hostince „*U arcivévodý*

⁶¹ Pochobradský, F.: *Staré divadlo v Chrudimi*. In: Kobza, Z.: Divadelní Chrudim. Památník vydaný k otevření městského divadla Karla Pippicha v Chrudimi: 1801-1934. Chrudim 1934, s. 37.

⁶² Tamtéž, s. 42-43.

⁶³ Charvát, J.: *Stará Chrudim: vlastivědné vyprávění o minulosti českého města*. Chrudim 1991, s. 98.

⁶⁴ Hanuš, V.: *Chrudimsko a Nasavrcko. Díl 3: obraz kulturní*. Chrudim 1912, s. 560.

⁶⁵ Pochobradský, F.: *Staré divadlo v Chrudimi*. In: Kobza, Z.: Divadelní Chrudim. Památník vydaný k otevření městského divadla Karla Pippicha v Chrudimi: 1801-1934. Chrudim 1934, s. 37.

⁶⁶ Kobetič, P., Pavlík, T., Šulc, I. a kol.: *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*. Praha 2005, s. 30.

⁶⁷ Pochobradský, F.: *Staré divadlo v Chrudimi*. In: Kobza, Z.: Divadelní Chrudim. Památník vydaný k otevření městského divadla Karla Pippicha v Chrudimi: 1801-1934. Chrudim 1934, s. 46.

⁶⁸ Charvát, J.: *Stará Chrudim: vlastivědné vyprávění o minulosti českého města*. Chrudim 1991, s. 98.

Ferdinanda.⁶⁹ V porovnání s divadlem byla zdejší atmosféra poněkud volnějšího rázu, na druhou stranu si zde místní publikum mohlo poslechnout svůj mateřský jazyk namísto „cizí“ němčiny. Zlomovým obdobím byl rok 1839, kdy byla na scéně chrudimského divadla poprvé uvedena česká hra *Nalezenec*, od Josefa Kajetána Tyla.⁷⁰ Pro velký úspěch muselo být představení několikrát opakováno.⁷¹ Tímto rokem tedy končí období, kdy se z jeviště ozývala výhradně němčina.

Dalším důkazem o národně obrozeneckých snahách byl přednes dcery místního lékaře, Anny Koseykové, která při příležitosti divadelní akademie konané 19. března 1939 uvedla Zieglerovo „Předслово“ v mateřském jazyce. Údajně se jednalo o projev tak srdečný a dojímavý, že se publikum dožadovalo opakování.⁷² Na rozdíl od německých her, které sloužily často jen k pobavení obecnstva, akademie a besedy měly účel vzdělávací, zabývaly se aktuálním děním a vychovávaly publikum. Máme-li tedy mluvit o obrozeneckých tendencích v souvislosti s chrudimským divadlem, je třeba začít rokem 1939.

Avšak snahy zajistit české národnosti vedoucí postavení se prosazovaly celkem obtížně. Důkazem je například to, že během let 1839-1845 bylo uvedeno na scéně chrudimského divadla pouze osm českých her.⁷³ Důvodem byla neochota městského úřadu vyjít divadlu vstříc.⁷⁴

Prostřednictvím článku *Divadlo a Herecká společnost* v časopise *Květy*, v dvojčísle 74/75 z roku 1845, se dozvídáme, že Chrudim byla kritizována za malý počet uvedených českých dramatických děl.⁷⁵ Je pravda, že v porovnání s počtem německých představení, tomu tak opravdu bylo. Na druhou stranu je třeba zohlednit skutečnost, že prosadit česká díla nebylo snadné, ať už to bylo způsobeno onou neochotou městského úřadu, omezenými finančními prostředky nebo náročností nastudování nové hry. Vystává tedy otázka, zda byla kritika ze strany časopisu oprávněná či nikoli.

⁶⁹ Pochobradský, F.: *Staré divadlo v Chrudimi*. In: Kobza, Z.: *Divadelní Chrudim. Památník* vydaný k otevření městského divadla Karla Pippicha v Chrudimi: 1801-1934. Chrudim 1934, s. 51.

⁷⁰ Adámek, J.: *Divadelní Chrudim*. In: Kobza, Z.: *Divadelní Chrudim. Památník* vydaný k otevření městského divadla Karla Pippicha v Chrudimi: 1801-1934. Chrudim 1934, s. 158.

⁷¹ Pochobradský, F.: *Staré divadlo v Chrudimi*. In: Kobza, Z.: *Divadelní Chrudim. Památník* vydaný k otevření městského divadla Karla Pippicha v Chrudimi: 1801-1934. Chrudim 1934, s. 48.

⁷² Charvát, J.: *Stará Chrudim: vlastivědné vyprávění o minulosti českého města*. Chrudim 1991, s. 99.

⁷³ Pochobradský, F.: *Staré divadlo v Chrudimi*. In: Kobza, Z.: *Divadelní Chrudim. Památník* vydaný k otevření městského divadla Karla Pippicha v Chrudimi: 1801-1934. Chrudim 1934, s. 46-47.

⁷⁴ Strejček, F.: *Chrudimský rodák Jan N. Štěpánek, zakladatel českého divadla*. In: Kobza, Z.: *Divadelní Chrudim. Památník* vydaný k otevření městského divadla Karla Pippicha v Chrudimi: 1801-1934. Chrudim 1934, s. 9.

⁷⁵ Pochobradský, F.: *Staré divadlo v Chrudimi*. In: Kobza, Z.: *Divadelní Chrudim. Památník* vydaný k otevření městského divadla Karla Pippicha v Chrudimi: 1801-1934. Chrudim 1934, s. 47.

Chrudimské divadlo první poloviny 19. století nebylo ovšem výhradně stánkem dramatu. Je nutné si uvědomit, že kromě činoherních představení a oper, zde byly pořádány i literární a hudební akademie, které se mnohdy pro svůj pestrý program těšily u publika i větší oblibě. Například v roce 1843 uvedli chrudimští ochotníci akademii, při které obecenstvo vyslechlo Škroupovu píseň „*Kde domov můj*“⁷⁶ a odcházelo s nadšením. Faktem je, že František Škroup byl v Chrudimi velmi oblíbeným autorem, o čemž svědčí nastudování jeho další zpěvohry „Dráteník“, pod vedením talentovaného režiséra Antonína Rybičky.⁷⁷

Revoluční události roku 1848 „nenechaly Chrudim chladnou“. Čeští vlastenci prosazovali radikální změnu v politice a znovu se ozvaly obrozenecké tendence. „*České národní hnutí dospělo v tomto období do stadia plnohodnotné národní společnosti, která žádala rovnoprávnost národa.*“⁷⁸ Tohoto roku vzniká v Chrudimi organizace Slovanská lípa, sdružující radikálně smýšlející hybatele města. Téhož roku navštěvuje Chrudim J. K. Tyl a vystupuje na scéně chrudimského divadla v roli Kolínského ve své hře Paličova dcera.⁷⁹ Byl přijat velice vřele a „na oplátku“ se podepsal do Pamětní knihy Měšťanské besedy. Byl to zároveň první český podpis v besední knize, datovaný 29. únorem 1848.⁸⁰ Během tohoto radikálního období dochází k dalšímu prosazení českých tendencí na divadelním poli, v roce 1849 zde zahajuje svoji činnost první česká divadelní společnost vedená Josefem Aloisem Prokopem.⁸¹ Na scénu byla uvedena například Tylova hra Umělcové na pouti, činohra Krištof a Renáta či aktovka Alexandra Faedra Pan Čapek. Ke společnosti Aloise Prokopa se záhy připojila Zöllnerova kočovní herecká společnost, která zde provedla dvacet tři vesmš českých her. Největší zásluhy na vývoji divadelní kultury ve městě měl však zajisté místní ochotnický soubor.

3.3 2. polovina 19. století

Ve druhé polovině 19. století dochází na chrudimské scéně k největšímu rozkvětu českého divadelnictví. Příznivější politická situace nahrává příchodu dalších kočovných společností. Jednalo se například o společnost Švandovu, Pištěkovu nebo Kramuelovu.

⁷⁶ Pochobradský, F.: *Staré divadlo v Chrudimi*. In: Kobza, Z.: *Divadelní Chrudim. Památník vydaný k otevření městského divadla Karla Pippicha v Chrudimi: 1801-1934*. Chrudim 1934, s. 51.

⁷⁷ Adámek, J.: *Divadelní Chrudim*. In: Kobza, Z.: *Divadelní Chrudim. Památník vydaný k otevření městského divadla Karla Pippicha v Chrudimi: 1801-1934*. Chrudim 1934, s. 158.

⁷⁸ Melanová, M.: *Spolkový život*. In: Kaiserová, K. – Rak, J.: *Nacionalizace společnosti v Čechách 1848-1914. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně 2008*, s. 346.

⁷⁹ Adámek, J.: *Divadelní Chrudim*. In: Kobza, Z.: *Divadelní Chrudim. Památník vydaný k otevření městského divadla Karla Pippicha v Chrudimi: 1801-1934*. Chrudim 1934, s. 158.

⁸⁰ Hanuš, V.: *Chrudimsko a Nasavrcko. Díl 3: obraz kulturní*. Chrudim 1912, s. 562.

⁸¹ Kobetič, P., Pavlík, T., Šulc, I. a kol.: *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*. Praha 2005, s. 31.

Začátek druhé poloviny 19. století nebyl pro dějiny chrudimského divadla optimistický. Dne 6. srpna 1850 došlo k požáru divadelní budovy, naštěstí snaha místního zastupitelstva, v čele s Františkem Schmoranzem, podpořit zdejší kulturu, výrazně finančně přispěla k postavení nového objektu a divadlo bylo znovu otevřeno 24. dubna 1854 Flotovou operou Stradella.

Po znovunastolení absolutismu dochází k útlumu a ochromení obrozeneckých snah, koncem roku nastupuje na trůn císař František Josef, který zavedl velmi konzervativní režim. Během Bachovy doby dochází k nové vlně germanizace, se kterou je spojeno i zavedení přísné cenzury a omezování českých představení. V oblasti chrudimské kultury však nešlo o tak markantní změnu, v důsledku nedávných revolučních událostí se místní společnost začala dožadovat trvalého zastoupení českých her, a tak se v 50. letech uváděly na zdejší divadelní scéně střídavě česká a německá díla.⁸² Přesto však bylo toto období pro chrudimskou divadelní kulturu spíše stagnující, z pramenů víme, že se čeština „drala“ na scénu velmi obtížně. Výsostné postavení zaujímala opět němčina, konkrétně do roku 1860 zde ochotníci sehráli celkem dvacet osm her, z nichž však pouze dvanáct bylo českých.

Po pádu Bachova absolutismu dochází k uvolnění poměrů, němčina se pomalu z her vytrácí, přesto ještě v roce 1859 se znovu hraje hra od Augusta von Kotzebue.⁸³ Roku 1861 však germanizační tendence de facto mizí z divadelní scény. Od 60. let lze tedy mluvit o čistě české divadelní kultuře. V této době se na divadelních prknech se střídají produkce ochotníků se zájezdy cestujících divadelních společností, což dokazuje výjimečnou úroveň zdejší divadelní kultury, jelikož „*navštěva profesionálních divadelníků či hudebníků byla mimořádnou událostí pro každé menší městečko*“⁸⁴ a Chrudim byla těmito společnostmi navštěvovaná opravdu hojně.

V 70. letech byla zásluhou Karla Pippicha postavena nová divadelní budova, která dodnes nese jeho jméno. V roce 1873 přešlo divadlo do majetku Občanské záložny v Chrudimi a změnilo svůj název na Záloženské divadlo v Chrudimi.⁸⁵

Samotný Pippich pak v roce 1882 stanul v čele ochotníků a pomohl tak dalšímu kulturnímu rozkvětu. Po dobu třiceti let působil ve spolku jako režisér i jako výkonný herec

⁸² Pochobradský, F.: *Staré divadlo v Chrudimi*. In: Kobza, Z.: *Divadelní Chrudim. Památník vydaný k otevření městského divadla Karla Pippicha v Chrudimi: 1801-1934*. Chrudim 1934, s. 55.

⁸³ Charvát, J.: *Stará Chrudim: vlastivědné vyprávění o minulosti českého města*. Chrudim 1991, s. 100.

⁸⁴ Urban, O.: *Česká společnost 1848-1918*. Praha 1982, s. 130.

⁸⁵ Kobetič, P., Pavlík, T., Šulc, I. a kol.: *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*. Praha 2005, s. 31.

a do značné míry určoval repertoár her.⁸⁶ Jeho zásluhou byl hrán například Ibsenův Rosmersholm, Maeterlinckova Vetřelkyně, Hauptmannovy Osamělé duše, Zeyerova Doña Sanča, Pippichovy hry Starý ženich, Slečna nakladatelka, Ve veřejném životě a další. Kromě toho se na programu objevovala díla Bozděchova, Štěpánkova, Tylova, Kolárova, Jeřábkova, Shakespearova, Schillerova apod.

Pippich byl opravdu úspěšným režisérem a organizátorem, o čemž svědčí četné návštěvy cizích kočovných společností v Chrudimi, které se o tomto městě i velmi pochvalně vyjadřovaly. „*Chrudim byla vítanou štací pro cestující herecké společnosti. Nebylo významnějšího českého divadelního podnikatele - direktora, který by zde se svou hereckou družinou nevystupoval, ať už to byl Vendelín Budil, Jan Pištěk, Pavel Švanda ze Semčic, Ladislav Chmelenský, později ředitelé Ludvík, Pokorný, Trnka, Suk či naposledy Wuršel. V 90. letech dokonce do Chrudimi zavítala i stálá divadla, jako například Národní divadlo brněnské, městské divadlo v Plzni či pražská Uranie.*“⁸⁷

Přestože od 60. let měla Chrudim svoji stálou českou divadelní scénu v místním divadle, určitý vztah k hostinci U Arcivévodý Ferdinanda si i nadále zachovala. Ještě na konci 70. let máme důkazy, že se zde hrálo po večerech divadlo či se konaly různé společenské zábavy.⁸⁸

3.4 Ochotníci a jiné organizace

Mezi nejvýznamnější organizace, co se divadla týká, byl v 19. století bezpochyby Spolek divadelních ochotníků. Přesné datum jeho vzniku bohužel není známo, nicméně s největší pravděpodobností byl vytvořen ve čtyřicátých letech.

V čele spolku stála Viktorie Chlebečková, manželka místního lékárníka, s čestným titulem „dramatická matka“. V různých funkcích zde působil národní buditel Antonín Rybička Skutečský, zejména ve funkci ředitele, výtvarníka, překladatele, režiséra, ale i nápovědy. Spolek hrál dvojjazyčně až do 60. let 19. století.⁸⁹ Jeho hlavním cílem byla snaha pokusit se publiku poskytnout kvalitní kulturní zážitek, s důrazem na výchovně vlasteneckou stránku představení. Dával tak přednost hrám v českém jazyce, divadelní představení byla

⁸⁶ Charvát, J.: *Stará Chrudim: vlastivědné vyprávění o minulosti českého města*. Chrudim 1991, s. 100.

⁸⁷ Charvát, J.: *Stará Chrudim: vlastivědné vyprávění o minulosti českého města*. Chrudim 1991, s. 100.

⁸⁸ Mezi další prostory, kde se odehrávalo divadlo, patřila hořejší místnost staré vodárny (č. p. 111/II), kde předváděli svůj „um“ zejména členové Spolku katolických tovaryšů, po roce 1892 se občas hrávalo i v nově postavené sokolovně a po zřízení Dělnického domu i v jeho sále.

⁸⁹ Charvát, J.: *Stará Chrudim: vlastivědné vyprávění o minulosti českého města*. Chrudim 1991, s. 99.

dokonce překládána do češtiny přímo členy spolku. V roce 1880 se v Chrudimi konal sjezd divadelních ochotníků českoslovanských, což svědčí o oblíbenosti místních ochotníků.⁹⁰

Každý rok se pravidelně konalo pět divadelních představení: veselohra, drama, komorní hra, výpravná hra komparsní a představení pro studenty.⁹¹ Vedle samotných divadelních představení pořádal spolek i různá čtení odborných časopisů a knih, vydával spisy a založil vlastní knihovnu, organizoval tematické přednášky, rozpravy a kursy, dramatická cvičení, soutěže, zájezdy a výstavy. Součástí bylo též zakládání odborů, a to sice knihovního, dorosteneckého, pořadatelského a režisérského.

Pravidelně probíhaly členské schůze, které sloužily k prohloubení umělecké a kulturní činnosti spolku. Z finančního hlediska pak existoval fond, který měl pokrýt náklady organizace. Výtěžek z představení byl využit jednak pro vlastní divadelní fond, jednak pro účely ÚMDOČ⁹², a také k účelům veřejně prospěšným. Veškeré záznamy o činnosti ochotníků byly vedeny ve spolkové pamětní knize a ve statistických knihách. Členové spolku se řadili do čtyř kategorií, a to sice do kategorie členové čestní, členové zakládající, členové přispívající a členové činní.⁹³ Činný člen mohl být ovšem členem pouze jednoho spolku.

3.4.1 Kočovné společnosti

Vedle „domácích“ ochotníků byla Chrudim poctěna již zmiňovanými kočovnými hereckými společnostmi. Tou první byla Prokopova společnost, která si dokonce zvolila Chrudim jako svoji výchozí stanici. Tento fakt je jen dalším důkazem toho, nakolik byla Chrudim uznávaná i z hlediska obrozeneckých snah v divadelní kultuře.

Společnost dorazila do Chrudimi 14. listopadu a o tři dny později zde sehrála své první české představení. Repertoár zahrnoval Tylovy Umělce na pouti, poté následovala upravená adaptace Křištof a Renata, vrcholem pak byla hra Pan Čapek, kterou přeložil z polské předlohy Dr. František Ladislav Riegr.⁹⁴ Lze usoudit, že pro tehdejší vlastence byla tato událost vsutku famózní, jelikož ze zachované divadelní cedule můžeme číst nápis: „*Obyvatelé chrudimští! Celá Čechie hledí na první vystoupení naše i vaše.*“⁹⁵

⁹⁰ Kobetič, P., Pavlík, T., Šulc, I. a kol.: *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*. Praha 2005, s. 31.

⁹¹ *SOKA Chrudim*, fond Spolek divadelních ochotníků Chrudim, Stanovy a divadelní řád, kart. 1, i. č. 3.

⁹² Ústřední matice divadelních ochotníků českoslovanských.

⁹³ *SOKA Chrudim*, fond Spolek divadelních ochotníků Chrudim, Stanovy a divadelní řád, kart. 1, i. č. 3.

⁹⁴ Charvát, J.: *Stará Chrudim: vlastivědné vyprávění o minulosti českého města*. Chrudim 1991, s. 99.

⁹⁵ Tamtéž, s. 99.

Padesátá léta 19. století navštěvovala Chrudim pravidelně další herecká společnost, a to sice kočovná společnost Zöllnerova. Ví se, že byla mezi domácím publikem velmi oblíbená, a tak v roce 1858 zde sehrála dvacet tři představení. V repertoáru měla především hry od českých autorů, jako byl Jan Nepomuk Štěpánek, Václav Kliment Klicpera či J. K. Tyl.⁹⁶

Ředitel další známé divadelní společnosti, Vendelín Budil, si podobně jako ostatní ředitelé kočovných společností, Chrudim oblíbil: „*Chrudim, české Athény, eldorádo všech divadelních ředitelů a herců, uvítalo mne s obvyklou srdečností. Byla to zkrátka radost pro dobrého herce hráti před tímto auditoriem.*“⁹⁷

Má-li se zhodnotit význam chrudimského divadelnictví v 19. století, je třeba všimnout si, jak velikou proměnou během sta let prošlo, a to hlavně co se týká prosazení česky hraných her na divadelní scéně. Skutečnost, že během Bachova absolutismu se čeština na této scéně udržela, nasvědčuje obrovskému úsilí z řad chrudimských občanů. Nebýt těchto osobností, je možné, že by Chrudim nepatřila vedle Prahy k nejvýznamnějším stánkům české Thálie. Kočovné společnosti, které se sem vždy rády vracely, byly dalším důkazem výjimečnosti tohoto města. Není pochyb o tom, že se divadelní Chrudim snažila podpořit národní obrozenecké snahy a že se jí to podařilo.

*„Nesporná oblíbenost divadelního umění nejrůznějšího žánru a forem ve všech společenských vrstvách měla jistě řadu důvodů. Nikoliv posledním byla také skutečnost, že divadlo se stávalo veřejnou tribunou, na níž bylo možné ve víceméně zastřené a alegorické nebo i zcela otevřené formě rozehrávat osudy a problémy týkající se bezprostředního, skutečného života. Hranice mezi divadlem a každodenním životem se v povědomí mnoha současníků stírala: divadlo bylo životem, divadlo se žilo - život byl velkolepým divadlem.“*⁹⁸

⁹⁶ Kobetič, P., Pavlík, T., Šulc, I. a kol.: *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*. Praha 2005, s. 31.

⁹⁷ Vonásek, R.: *Chrudimské divadlo 1801-1934*. In: Doubravová, J.: *Kulturní Chrudim minulosti a současnosti*. Sborník studií, vzpomínek a dokumentů 1928-1998. Chrudim 1999, s. 163.

⁹⁸ Urban, O.: *Česká společnost 1848-1918*. Praha 1982, s. 165.

4 Hudební Chrudim

4.1 1. polovina 19. století

Hudební život v Chrudimi na počátku 19. století nebyl zdaleka na takové úrovni jako o půl století později. Na začátku tohoto období bylo potřeba položit základy, na kterých by se hudba mohla dále rozvíjet. „*Jako dědictví minulosti byla zde již dříve vysoká úroveň chrámové hudby, která vyvolávala poptávku po zpěvácích a hudebnících.*“⁹⁹ Církevní hudba tak byla jedním z oněch základů, které byly potřebné k vybudování kvalitní hudební kultury.

Zdejší kostely vedle své hlavní činnosti, kterou bylo kázání evangelia a křesťanská výchova obyvatel, provozovaly i hudební činnost, jež byla důležitou součástí náboženských obřadů. „*V oboru kostelního či náboženského zpěvu byla významnou složkou veřejného hudebního života dvě literátská bratrstva.*“¹⁰⁰ Vznikají v 80. letech 18. století a provozují vícehlasou latinskou a českou církevní hudbu. „*Umožňují tak styk lidových vrstev s vyspělou hudební tvorbou.*“¹⁰¹ Svou činnost ukončují v roce 1859, kdy se do popředí dostává nová vlna hudebního vyžití a církevní chór je čím dál více opomíjen.

Nyní se nabízí otázka, zda se hudební život v Chrudimi v první polovině předminulého století ubíral ještě nějaký jiným směrem, než byl ten náboženský? V Pamětech hudebního spolku Slavoje se autor František Tlustý zmiňuje o tom, že existují doklady, že i dříve byla Chrudim hudebně angažovaná, avšak scházejí jména. „*Lze však s jistotou tvrdit, že již v první polovině 19. stol. zde existoval poměrně četný a dobrý ochotnický sbor, který pořádal dobročinné koncerty. Zachovalo se německé vyzvání k hudební produkci, která se konala 28. září 1824 ve školní budově ve prospěch ústavu chudých.*“¹⁰² Důležitým předpokladem k veřejnému provozování hudby je existence prostorů k tomu určených. Z pramenů víme, že již na počátku 19. století byla v Chrudimi zřízena divadelní budova, která umožnila zdejším hudebníkům předvést svůj talent. „*První opera, Paerova Griselda, přešla přes chrudimské jeviště roku 1808, předveden byl však i Weberův Čarostřelec a roku 1843 Škroupův Dráteník.*“¹⁰³ Aby však vznikl hudební život v tak velkém rozsahu, v jakém byl

⁹⁹ Žemla, V.: *Příčiny hudebního rozvoje v Chrudimi ve 2. polovině 19. století.* In: Doubravová, J.: Kulturní Chrudim minulosti a současnosti. Sborník studií, vzpomínek a dokumentů 1928-1998. Chrudim 1999, s. 64.

¹⁰⁰ Charvát, J.: *Stará Chrudim: vlastivědné vyprávění o minulosti českého města.* Chrudim 1991, s. 105.

¹⁰¹ SOkA Chrudim, fond Literátské bratrstvo Chrudim, Zrušení literátského bratrstva, kart. 1, i. č. 1.

¹⁰² Tlustý, Fr.: *Paměti hudebního spolku „Slavoje“ a hudebního života v Chrudimi od roku 1850 až do května roku 1907.* Chrudim 1907, s. 3.

¹⁰³ Charvát, J.: *Stará Chrudim: vlastivědné vyprávění o minulosti českého města.* Chrudim 1991, s. 107.

v druhé polovině 19. století v Chrudimi, bylo třeba splnit více podmínek.¹⁰⁴ První z nich se týkala nutnosti vzniku dalších prostor, kde by se mohla tato kultura naplno rozvíjet. Dalším důležitým faktorem byla podpora výuky hudby na školách, zakládání hudebních odborů v rámci spolků a vznik soukromých hudebních škol. To vše muselo být zaštitěno neúnavnou prací zdejších měšťanů, ať už se jednalo o hudební skladatele, učitele na školách, nebo o talentované umělecké osobnosti. Jak se ukáže dále, Chrudim tyto podmínky postupem času splňovala a za své úsilí byla odměněna obdivem ostatních měst, která často „hleděla“ k Chrudimi jako ke svému hudebnímu vzoru.

4.2 2. polovina 19. století

Druhá polovina 19. století je oproti té první mnohem pestřejší, co se hudebního života týká. „*Chrudim v té době žila hudbou. Vzorem jí byla Praha. O prvenství soutěžila s Plzní. Bývalo zde několik hudebních představení týdně. Město tím bylo známé i jinde a jeho kulturní úroveň uznávaná.*“¹⁰⁵ Chrudim měla toho času opravdu vysoké postavení v této sféře kultury, což potvrzuje uvedení premiéry Bendlovy opery *Starý ženich* či Dvořákovy houslové sonáty a *Ronda g-moll* pro violoncello.

Velkým přínosem pro rozvoj chrudimské hudby byl příchod Josefa Klimeše, syna místního mlynáře, talentovaného houslisty a zpěváka, do Chrudimi. Poté, co se spřátelil s advokátem a hudebním nadšencem Emanuelem Pippichem, rozproudil zdejší hudební život naplno. Společně osnovali hudební akce, zejména pak výpravu velkých oper,¹⁰⁶ jejich zásluhou byl založen chrudimský zpěvácký spolek.

Centrem kulturního dění zůstávalo i nadále místní divadlo, k němuž přibyla v druhé polovině 19. století Měšťanská beseda a sál Na Střelnici. Hudební orchestr se stal nevyhnutelnou součástí představení, při zpěvohrách a operách doprovázel herce. Vedle ochotnických představení se konaly i dobročinné koncerty pro širší veřejnost a akademie pro vyšší společenskou vrstvu, z velké části též s účelem dobročinným. V souvislosti s kulturními večery v divadle je nutno dodat, že „*dlouho do druhé polovice 19. století panoval obyčej, že se v témže večeru střídaly produkce literární i hudební, z nich pak drobné*

¹⁰⁴ Žemla, V.: *Příčiny hudebního rozvoje v Chrudimi ve 2. polovině 19. století*. In: Doubravová, J.: *Kulturní Chrudim minulosti a současnosti*. Sborník studií, vzpomínek a dokumentů 1928-1998. Chrudim 1999, s. 64.

¹⁰⁵ Žemla, V.: *Příčiny hudebního rozvoje v Chrudimi ve 2. polovině 19. století*. In: Doubravová, J.: *Kulturní Chrudim minulosti a současnosti*. Sborník studií, vzpomínek a dokumentů 1928-1998. Chrudim 1999, s. 64.

¹⁰⁶ Tlustý, Fr.: *Paměti hudebního spolku „Slavoje“ a hudebního života v Chrudimi od roku 1850 až do května roku 1907*. Chrudim 1907, s. 13.

výstupy sólové i komorní, s koncertem orchestrálním nebo sborovým.“¹⁰⁷ Pokud tedy chtěl občan navštívit akci „čistě“ hudební, neměl toho času mnoho možností, na druhou stranu, z národně obrozeneckého hlediska bylo zajisté přínosnější slyšet vedle hudby i slova v mateřském jazyce. Výběr repertoáru v 50. a 60. letech byl celkem pestrý, ačkoliv se hráli zejména autoři cizí, například Weber, Ernst, Beethoven, Schulhof, Ballnacht von Auber, Flotov, Paganini, Lammermoor von Donizetti, Bazzini, aj.¹⁰⁸

Velké koncerty zaujímaly v bohatém hudebním životě Chrudimi ve 2. polovině 19. století první místo.¹⁰⁹ Nejednalo se o činnost s pravidelnou frekvencí, ale koncerty byly konány k příležitosti určité významné události nebo výročí, často ve spojení s dobročinnou akcí. Součástí bývávalo i vystoupení cizích umělců, ať už samostatně, nebo za doprovodu domácích hudebníků. Například 21. září 1853 byl pořádán koncert Ferdinanda Lauba ve prospěch stavby městského divadla v Chrudimi. Poté, co byla budova postavena, se hrála Flotova opera Alessandro Stradella, v provedení kapelníka Stavovského divadla Františka Škroupa.¹¹⁰ Když se 24. dubna 1854 konala v monarchii císařská svatba, napsal skladatel František Horálek pro tuto příležitost Slavnostní ouverturu a veškeré obecenstvo zpívalo Rakouskou národní hymnu s novým textem.¹¹¹ O dva roky později, v den stříbrné svatby císaře Ferdinanda Dobrotivého a císařovny Marie Anny, zazněla Slavnostní ouvertura znovu.

Druhá polovina let šedesátých a začátek let sedmdesátých jsou pro dějiny chrudimské hudby nakrátko obdobím úpadku, návštěvnost divadla i jiných kulturních center klesá, zájem ztrácí zejména obecenstvo z řad řemeslnictva a průmyslnictva. „*Za vzrůstající hospodářské moci ztrácí česká střední vrstva zájem na někdejších demokratických ideálech, jež hájila v létech šedesátých. Obhajuje již nikoli zájmy celonárodní, ale třídní. Jádro obecenstva pochází nyní z kruhů úřednických, učitelských a studentských.*“¹¹² Kultura, i ta hudební, se pomalu začíná vyvíjet jiným směrem, profesionalizuje se, vznikají nová hudební tělesa. Tato změna byla mimo jiné z velké části způsobena příchodem Dr. Karla Pippicha do Chrudimi roku 1874, jehož iniciativou se zdejší společenský život znovu rozproudil.

¹⁰⁷ Charvát, J.: *Stará Chrudim: vlastivědné vyprávění o minulosti českého města*. Chrudim 1991, s. 109.

¹⁰⁸ Tlustý, Fr.: *Paměti hudebního spolku „Slavoje“ a hudebního života v Chrudimi od roku 1850 až do května roku 1907*. Chrudim 1907, s. 4-12.

¹⁰⁹ Žemla, V.: *Příčiny hudebního rozvoje v Chrudimi ve 2. polovině 19. století*. In: Doubravová, J.: *Kulturní Chrudim minulosti a současnosti*. Sborník studií, vzpomínek a dokumentů 1928-1998. Chrudim 1999, s. 62.

¹¹⁰ Tlustý, Fr.: *Paměti hudebního spolku „Slavoje“ a hudebního života v Chrudimi od roku 1850 až do května roku 1907*. Chrudim 1907, s. 14.

¹¹¹ Tamtéž, s. 13.

¹¹² Žemla, V.: *Příčiny hudebního rozvoje v Chrudimi ve 2. polovině 19. století*. In: Doubravová, J.: *Kulturní Chrudim minulosti a současnosti*. Sborník studií, vzpomínek a dokumentů 1928-1998. Chrudim 1999, s. 60-61.

František Tlustý o něm doslova napsal: „*Křísí, organizuje, komponuje, básní pro hudební skladatele, píše kritiky a referáty, jest všude a ve všem, bez něho nic se nepodniká, jeho rady a pomoci na všech stranách jest dožadováno. A tak společně s Klimešem a Hniličkou stává se duší další etapy hudebního života v Chrudimi.*“¹¹³

Poté, co Pippich vzkřísil Slavoj, pořádá 17. listopadu 1874 velikou akci, k příležitosti 25. výročí prvního vystoupení kočovné společnosti J. A. Prokopa v Chrudimi. Kromě Slavoje zde vystupuje i dámský sbor, na piano se hraje Nokturno a Polonéza od Chopina a Josef Klimeš zpívá sólovou píseň Pravý Čech od Procházky. Do města zavítalo mnoho umělců zvučných jmen, což dodalo zdejšímu hudebnímu životu nový lesk. Již v roce jeho příchodu má v divadle koncert klavírní virtuos Karel ze Slavkovských, společně s operním pěvcem Josefem Lvem z Prahy.¹¹⁴ V podobném profesionálním duchu se hudební život vyvíjí i v dalších letech 19. století, v podstatě až do století dvacátého.

Samostatné sólové koncerty jednotlivých umělců byly střídány s akcemi, na kterých se uplatnil chrudimský operní orchestr. Jádrem tohoto hudebního tělesa tvořila městská ostrostřelecká kapela, doplněná o další hudebníky z okolí Chrudimě, někdy však i ze vzdálenějších koutů země. K významným sólistům orchestru patřili J. Klimeš, Em. Pippich, M. Pippichová, J. Siegl, J. Chlumecký, M. Hoffmanová, M. Horálková a další. Byli zvaní i známí zpěváci z Prahy. V operním sboru zde začínal i třináctiletý Bohumil Benoni.¹¹⁵ Avšak poté, co v roce 1876 odchází Josef Klimeš ze scény a Karlu Pippichovi umírá žena Miloslava, dochází vlivem oslabení operního orchestru k omezení ochotnických představení a Pippich upouští od svých ambic zřídit v Chrudimi stálou operní scénu.

Zásluhou Josefa Klimeše se postupně rozrůstá okruh obdivovatelů komorní hudby. Nejprve se tento hudební styl pěstoval v soukromých kroužcích, jelikož ale posluchačů přibývalo a vytvořil se jich stálý počet, rozhodl se Klimeš pro pořádání koncertů v sále Měšťanské besedy.¹¹⁶ Dne 23. října 1875 zde bylo provedeno první veřejné vystoupení, jehož hlavní náplní byla hra smyčcových kvartet, ale našly se i skladby pro jiná obsazení. Obliba těchto koncertů rostla, proto není divu, že se brzy staly pravidelnou součástí hudebního života v Chrudimi.

¹¹³ Tlustý, Fr.: *Paměti hudebního spolku „Slavoje“ a hudebního života v Chrudimi od roku 1850 až do května roku 1907*. Chrudim 1907, s. 36.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 36.

¹¹⁵ Žemla, V.: *Příčiny hudebního rozvoje v Chrudimi ve 2. polovině 19. století*. In: Doubravová, J.: *Kulturní Chrudim minulosti a současnosti*. Sborník studií, vzpomínek a dokumentů 1928-1998. Chrudim 1999, s. 61.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 62.

Vedle „vyšší“ kultury, představované operním orchestrem a komorní hudbou, navštěvované převážně bohatší vrstvou obyvatel, se v Chrudimi v druhé polovině 19. století uplatňovala i kultura lidového charakteru, kterou si oblíbil podstatně širší okruh posluchačů. Jednalo se o vystoupení různých kapel, jež na jedné straně plnily svoji úlohu operního doprovodu, na straně druhé měly i své soukromé aktivity, v rámci vlastního programu. Tato skutečnost poukazuje na změny v oblasti kulturního života. „*Dříve byla tato oblast určena výhradně elitám, nyní se stává dostupnou většině.*“¹¹⁷ První místo v rámci chrudimských kapel bezpochyby zaujímal Ostrostřelci, v jejichž čele se za poměrně krátkou dobu vystřídalo několik talentovaných kapelníků,¹¹⁸ dále kapela pěveckého spolku Slavoje a chrudimského Sokola. V období stagnace domácích kapel zde našly své uplatnění hostující kapely z jiných měst. Šlo především o „*vojenská tělesa blízkých posádek, např. Komzáková kapela, Mášova hradecká vojenská kapela, kapela kolínského Sokola řízená Fr. Kmochem, kapely z Josefova, Holic, Pardubic i odjinud.*“¹¹⁹ Nahlédneme-li do repertoáru chrudimského orchestru, zjistíme, že české skladby byly velmi často opomíjeny. „*Ještě v 60. letech zněly při produkcích kapely pouze skladby cizí. Teprve v době Sieglova kapelnictví se na programu koncertů objevují skladby převážně české. I při tak velkém vlasteneckém ruchu, jaký se jeví v této době ve všech oblastech chrudimského hudebního života, chrudimská kapela držela při svých populárních koncertních vystoupeních krok spíše s módními tendencemi. Vinu na tom nesli především kapelníci.*“¹²⁰

Poslední čtvrtina 19. století je příznačná příchodem dalších talentovaných hudebníků, návštěvou mnoha vzácných hostů, konáním hudebních akcí na vysoké úrovni. „*Naši velcí skladatelé a interpreti do Chrudimi rádi zajížděli, neboť věděli, že vystoupí před vzdělaným obecnstvem a že jejich výkony budou hodnocené odbornou kritikou z pera Dr. K. Pippicha, jehož názory uznávali i Smetana s Dvořákem.*“¹²¹ Konec století tak evidentně „připravil cestu“ pro další rozkvet „hudební Chrudimě“ ve století následujícím.

4.3 Výchovná role hudby

Důležitým vzdělávacím elementem v 19. století byla kromě klasické školní výuky i hudební nauka, hra na nějaký hudební nástroj a zpěv. Chrudim se v této době stává školským

¹¹⁷ Machek, J.: *Senzační masový tisk jako pramen*. In: Kladiwa, P. - Zářický, A.: *Město a městská společnost v procesu modernizace 1740-1918*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě 2008, s. 105.

¹¹⁸ Janák, Horálek, Janig, Vinař, Hnilička, Pehel, Korel, Siegl a Morávek.

¹¹⁹ Žemla, V.: *Příčiny hudebního rozvoje v Chrudimi ve 2. polovině 19. století*. In: Doubravová, J.: *Kulturní Chrudim minulosti a současnosti*. Sborník studií, vzpomínek a dokumentů 1928-1998. Chrudim 1999, s. 63.

¹²⁰ Tamtéž, s. 63.

¹²¹ Tamtéž, s. 64.

městem, vliv učitelů na hudební výuku stále roste. „*Jako nepovinnému předmětu se učilo hudbě i na středních školách. Studenti pak vystupovali jako hudebníci na různých produkcích, zpravidla organizovaných školou.*“¹²² Je důležité poznamenat, že Chrudim byla až výjimečná tím, jakých kvalitních a talentovaných učitelů - umělců, se jí toho času dostalo. „*Spolupráce kantorů s různými spolky a jejich pedagogická činnost se jeví zde pevným základem hudebního života ve městě.*“¹²³ Toto úsilí bylo v dalších letech odměněno vznikem silné generace velmi talentovaných a často i velmi úspěšných hudebníků.

První polovina století je v tomto směru opět teprve v rozpuku. Chrudimská školní obrozenecká hudební výchova je v rukou jediného člověka, Václava Rikla. V místní škole působí nejprve jen jako učitel, později se ujímá i postu ředitele, ve kterém setrvává až do své smrti roku 1858. Alois Hnilička o něm později mluvil jako o člověku plného elánu, odhodlání a neutuchající touze vzdělávat mladé umělce. Za jeho vedení se údajně nalézala na vysokém stupni především hudba chrámová. Další Riklovou oblíbenou činností bylo vyučování české lidové hudební intonace,¹²⁴ což je jen důkaz o jeho výchovně obrozeneckých snahách. „*Společný zpěv pomáhal vytvářet společné národní vědomí a písně populární formou vyjadřovaly vznikající národní ideologii.*“¹²⁵ Jeho tvůrčí skladatelská činnost nám zanechala odkaz v podobě třiatřiceti původních skladeb, „*jež žily v oblibě až do počátku 20. století.*“¹²⁶

Největším odkazem však zůstává jeho hudebněvýchovná činnost, kterou se podílel na obrozeneckém hnutí v Chrudimi, vychoval místní obecenstvo, vyžadující další hudební gradace, a do budoucna podstatně přispěl k další výchově hudebně tvůrčí Chrudimi.¹²⁷ Konkrétním odkazem jeho výchovy pak byl zpěvácký spolek Slavoj a městská kapela.

Ačkoliv byly důsledky Riklovy výchovy patrné již za jeho života, ve velkém se hudební kultura rozvinula až ve druhé polovině 19. století. Chrudim se v této době stává jedním z nejvíce kvalitních hudebně vzdělávacích center. Je to způsobeno jednak skladbou kantorů, mnozí z nich byli uznávanými hudebními profesionály, a jednak také prací skromného, leč velmi nadaného skladatele a muzikanta, Aloise Hniličky. „*Hnilička byl*

¹²² Charvát, J.: *Stará Chrudim: vlastivědné vyprávění o minulosti českého města*. Chrudim 1991, s. 110.

¹²³ Tamtéž, s. 109.

¹²⁴ Veleta, M.: *Chrudimská hudebně výchovná tradice*. In: Doubravová, J.: *Kulturní Chrudim minulosti a současnosti*. Sborník studií, vzpomínek a dokumentů 1928-1998. Chrudim 1999, s. 46.

¹²⁵ Rak, J.: *Nacionalizační proces v názorech české historiografie. Přehled*. In: Kaiserová, K. – Rak, J.: *Nacionalizace společnosti v Čechách 1848-1914*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně 2008, s. 31- 49.

¹²⁶ Veleta, M.: *Chrudimská hudebně výchovná tradice*. In: Doubravová, J.: *Kulturní Chrudim minulosti a současnosti*. Sborník studií, vzpomínek a dokumentů 1928-1998. Chrudim 1999, s. 44.

¹²⁷ Tamtéž, s. 46.

*hudebním vzdělavatelem typu obrozenského kantora: intenzívně pracovitý, hluboce umělecky nadaný, oddaný cílům národního sebeurčení, široce vzdělaný. Dlouholeté jeho působení dalo pro 20. století Chrudimí do vínku hudební sebevědomí, smysl pro uměleckou závažnost, náročnost na kvalitu interpretace.*¹²⁸ Hnilička byl i prvním učitelem hudby na zdejším chrudimském gymnáziu. V učitelské hudební tradici místních chorregentů dále pokračovali František Horálek, Jindřich Siegel, který vyučoval zpěv, hru na housle, klavír a nauku o harmonii, jeho tchán Josef Mužík, ovládající hru na dechové nástroje, nebo Emanuel Morávek, který vyučoval strunným nástrojům a na čas byl dokonce i městským kapelníkem.¹²⁹ Portfolio kvalitních pedagogů se ještě více rozrostlo příchodem hudebníka Jindřicha Korela. Do Chrudimí nastoupil v roce 1880 jako nový kapelník a zároveň vyučoval hře na housle, violoncellu, klavíru, zpěvu, nauku o harmonii a kompozici.

O hudební výchovu se kromě škol se staraly i specializované soukromé hudební ústavy,¹³⁰ z nichž ty první byly určeny pouze dívkám. Z pramenů víme, že tyto školy měly v celé zemi takový věhlas, že byly navštěvovány nejen dívkami z Chrudimí a blízkého okolí, ale i ze vzdálenějších oblastí Čech a Moravy.¹³¹ V roce 1874 zaznamenáváme existenci dvou takových ústavů, první z nich založila Tereza Beerová, ten druhý měla v režii Aloisie Klausová. Vedle zpěvu zde byla nabízena ještě výuka hry na klavír. Pravidelné veřejné zkoušky žákyň byly taktéž náplní hudební výchovy. Z těchto zkoušek se pak postupem času vyvinuly veřejné koncerty. Dalším oblíbeným soukromým hudebním ústavem v Chrudimí byl ústav Bertý Procházkové, založený roku 1877. Ten měl údajně již v prvním roce fungování „*slušnou návštěvu a žákyň pěkné úspěchy.*“¹³² Ve stejný čas, jako Berta Procházková, zřídila v Chrudimí soukromou výuku hudby i Emilie Veselá. Tato mladá umělkyně byla odchována pražskou hudební školou, poté působila jako cvičitelka dámského pěveckého odboru pražského Hlaholu a Amerického klubu dam.¹³³ Její muž, Rudolf Veselý, byl též občansky angažovaný v „hudebním podnikání“, pomáhal Karlu Pippichovi uskutečňovat jeho smělé plány. Fenomémem, v rámci chrudimských smíšených soukromých hudebních škol, byly v 80. letech zejména dvě organizace, a to sice škola Anny Chrzové a ústav Vilemíny Julišové. Chrzová učila hru na klavír, hudební teorii a zpěv. Žáci vystupovali i s osmiručně upravenými

¹²⁸ Veleta, M.: *Chrudimská hudebně výchovná tradice*. In: Doubravová, J.: *Kulturní Chrudim minulosti a současnosti*. Sborník studií, vzpomínek a dokumentů 1928-1998. Chrudim 1999, s. 46.

¹²⁹ Charvát, J.: *Stará Chrudim: vlastivědné vyprávění o minulosti českého města*. Chrudim 1991, s. 109.

¹³⁰ Kobetič, P., Pavlík, T., Šulc, I. a kol.: *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*. Praha 2005, s. 51.

¹³¹ Žemla, V.: *Příčiny hudebního rozvoje v Chrudimí ve 2. polovině 19. století*. In: Doubravová, J.: *Kulturní Chrudim minulosti a současnosti*. Sborník studií, vzpomínek a dokumentů 1928-1998. Chrudim 1999, s. 58.

¹³² Tamtéž, s. 58.

¹³³ Tamtéž, s. 59.

skladbami, hudebně se u ní učil i Bohumil Benoni.¹³⁴ Její koncerty byly tak oblíbené a hojně navštěvované, že musely být časem konány výhradně ve velkém sále Měšťanské besedy. Chrzová se spíše zaměřovala na velkolepé produkce vlastní školy, zato Julišová sama aktivně vystupovala při svých koncertech ve hře na klavír. Mezi těmito dvěma dámami pak existovala určitá rivalita, která však „*působila blahodárně na neustálé zvyšování technické i celkové umělecké úrovně nejen žáků, ale i obou učitelek.*“¹³⁵ K dalším hudebníkům, kteří si založili v Chrudimi svůj soukromý ústav, by patřili již zmiňovaný Josef Mužík, Emanuel Morávek, Jindřich Souček nebo Josef Chmelík. Ke konci století se ve velké míře prosazuje pěvecká výchova, soukromá škola Bohumila Benoni našla mezi zdejšími žáky talent Zdeňka Otavy, škola Anny Součkové zase pěvecky vzdělala koncertní pěvkyni Marii Musilovou.¹³⁶

Z výše zmíněných informací je patrné, že o hudební výuku v Chrudimi bylo postaráno. Není proto žádným překvapením, že si město v souvislosti s touto dobou vysloužilo přívlastek „hudební“. Nadšení z hudby bylo znát nejen z pudy školních budov, soukromých ústavů nebo z různých přehlídek a koncertů, ale i mezi samotnými studentskými kroužky, ve kterých se mládež věnovala komorní hudbě a zpěvu.

4.4 Hudební spolky

Abychom mohli uzavřít kapitolu o hudební Chrudimi, je třeba věnovat ještě krátkou pozornost místním hudebním spolkům a hudebním spolkovým odborům. Rozkvět těchto organizací nastává po vydání Říjnových diplomů v roce 1860, kdy se české kultuře otevírají nové možnosti,¹³⁷ stávají se tak i hudebními pilíři. Ještě v roce 1856 byl založen chrudimský nejvýznamnější pěvecký spolek Slavoj.

Jednalo se o jeden z nejstarších pěveckých sborů v Čechách, v rámci východočeského regionu byl společně s jaroměřickým sborem nejstarší. Již dříve bylo zmíněno, že spolek byl založen z iniciativy Emanuela Pippicha a Josefa Klimeše, kteří si přáli mít v Chrudimi k dispozici stálý pěvecký sbor. První samostatný výstup měl spolek až 23. listopadu 1861, teprve v březnu 1862 dostává jméno Slavoj, jeho ředitelem a předsedou v jedné osobě je Josef

¹³⁴ Tamtéž, s. 59.

¹³⁵ Žemla, V.: *Příčiny hudebního rozvoje v Chrudimi ve 2. polovině 19. století*. In: Doubravová, J.: Kulturní Chrudim minulosti a současnosti. Sborník studií, vzpomínek a dokumentů 1928-1998. Chrudim 1999, s. 59.

¹³⁶ Veleta, M.: *Chrudimská hudebně výchovná tradice*. In: Doubravová, J.: Kulturní Chrudim minulosti a současnosti. Sborník studií, vzpomínek a dokumentů 1928-1998. Chrudim 1999, s. 46.

¹³⁷ Žemla, V.: *Příčiny hudebního rozvoje v Chrudimi ve 2. polovině 19. století*. In: Doubravová, J.: Kulturní Chrudim minulosti a současnosti. Sborník studií, vzpomínek a dokumentů 1928-1998. Chrudim 1999, s. 55.

Klimesš, protektorem Emanuel Pippich, učitelem zpěvu Čeněk Vinař.¹³⁸ Od tohoto roku se Slavoj naplno zapojuje do hudebně společenského života. Účastní se 1. Sjezdu zpěváckých spolků v Praze, pěveckého sjezdu v Brně, slavností na Kunětické hoře, odhalení desky K. Havlíčkovi v Borové, v Kladrubech dokonce zpívá na dostaveníčku císaři Františku Josefovi I., který dokonce ocenil spojení veřejné a kulturní práce Klimesše a Pippicha. Vlastní významnou událostí Slavoj je pak bylo svěcení praporu 29. června 1863, konané za účasti 19 spolků s 500 členy. Celé město bylo vyzdobeno a přítomno slavnostnímu ceremonálu.¹³⁹ Z historického kulturního přehledu už víme, že ve druhé polovině 60. let nebyl Slavoj příliš aktivní, docházelo ke stagnaci. Svoji opětovnou činnost zahájil až s příchodem Karla Pippicha. Heslem spolku se toho času stala slova K. Pippicha: „*Kde zpěvem se rozvíří duchů vzlet, kde zpěvem se rozžhaví srdcí vznět, v tom národě síla je, života ruch a nadšení plam i odvahy duch. Ten národ v své duši nechová rmut. Ty národe český, vždy zpěvným bud!*“¹⁴⁰ Ačkoli byl původně tento spolek záležitostí výhradně mužskou, po jeho znovuobnovení sem pronikají už i ženy. Na koncertech se tedy v 70. letech objevuje i ženský a smíšený sbor.¹⁴¹ Spolek pak nadále funguje po celý zbytek 19. století a „*mocně přispívá k domácímu koncertnímu životu prováděním vokální tvorby, často za orchestrálního doprovodu.*“¹⁴²

Z podnětu Terezy Havelkové byl založen Spolek paní a dívek, jehož hudební sbor, řízený Emou Veselou, byl svého času důležitou součástí kulturního života. „*Hudební činnost spolku byla v této době mnohdy pravidelnější než činnost Slavoj.*“¹⁴³ Zaměřoval se na aktivity vzdělávací, zábavné a dobročinné. Na jeho schůzích se konaly přednášky, recitovaly se verše, předváděly se divadelní kusy a především se hrála hudba. Například Karel Pippich měl ve spolku přednášku O domácnosti a umění,¹⁴⁴ během jednotlivých přestávek mohlo publikum vyslechnout skladby od Bendla, Mendelsoona, Brahmsa, Dvořáka, Smetany, Fibicha, Liszta, Moszkovského, Rosiniho, Hniličky, aj.[...]¹⁴⁵ K větším akcím se sbor spojoval se Slavojem nebo pěveckými odbory jiných spolků. Ke spolku náležel i odbor francouzské konverzace, který byl svým posláním záměrně vlastenecky orientován

¹³⁸ Klimesš, L.: *Chrudimský Slavoj (Kronika práce 1856-1952)*. In: Doubravová, J.: Kulturní Chrudim minulosti a současnosti. Sborník studií, vzpomínek a dokumentů 1928-1998. Chrudim 1999, s. 83.

¹³⁹ Klimesš, L.: *Chrudimský Slavoj (Kronika práce 1856-1952)*. In: Doubravová, J.: Kulturní Chrudim minulosti a současnosti. Sborník studií, vzpomínek a dokumentů 1928-1998. Chrudim 1999, s. 83.

¹⁴⁰ Tlustý, Fr.: *Paměti hudebního spolku „ Slavoj“ a hudebního života v Chrudimi od roku 1850 až do května roku 1907*. Chrudim 1907, s. 52.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 52.

¹⁴² Žemla, V.: *Příčiny hudebního rozvoje v Chrudimi ve 2. polovině 19. století*. In: Doubravová, J.: Kulturní Chrudim minulosti a současnosti. Sborník studií, vzpomínek a dokumentů 1928-1998. Chrudim 1999, s. 55.

¹⁴³ Tamtéž, s. 55.

¹⁴⁴ *SOKA Chrudim*, fond Spolek paní a dívek Chrudim, Zápisy ze schůzí, č. knihy 1, i. č. 1.

¹⁴⁵ *SOKA Chrudim*, fond Spolek paní a dívek Chrudim, Novinové výstřižky o činnosti spolku, kart. 1, i. č. 28.

na prosazování francouzštiny namísto němčiny ve společenském životě.¹⁴⁶ Samotný spolek se snažil v co nejširší míře přispět ke vzdělání místních obyvatel, jak se můžeme dočíst v jeho svolání o činnosti: „*Prostřednictvím přednášek hledíme stejnou měrou ku dějinám literárním, kulturním, vychovatelství, národnímu hospodářství, přírodním vědám a snažme se udržeti krasochuť v oboru hudby*“¹⁴⁷

S větším či menším úspěchem aktivně provozovaly hudbu i další pěvecké sbory různých chrudimských spolků.

Jednalo se například o Spolek chrudimských akademiků, který svoji hudební činnost zahájil akademií ve prospěch Ústřední matice školské dne 6. ledna 1881,¹⁴⁸ dále o pěvecké odbory místního Sokola, Klubu velocipedistů, učitelské jednoty Budeč, Jednoty katolických tovaryšů, nebo, jak můžeme zjistit z pozvánek,¹⁴⁹ o myslivecký spolek Hubertus. U těchto spolků neregistrujeme sice větší „sólové“ akce, na druhou stranu, význam jejich hudební činnosti tkvěl právě ve vzájemné pomoci při pořádání společných hudebních podniků.

¹⁴⁶ Žemla, V.: *Příčiny hudebního rozvoje v Chrudimi ve 2. polovině 19. století*. In: Doubravová, J.: *Kulturní Chrudim minulosti a současnosti. Sborník studií, vzpomínek a dokumentů 1928-1998*. Chrudim 1999, s. 56.

¹⁴⁷ *SOkA Chrudim*, fond Spolek paní a dívek Chrudim, Činnost spolku, kart. 1, i. č. 5.

¹⁴⁸ Žemla, V.: *Příčiny hudebního rozvoje v Chrudimi ve 2. polovině 19. století*. In: Doubravová, J.: *Kulturní Chrudim minulosti a současnosti. Sborník studií, vzpomínek a dokumentů 1928-1998*. Chrudim 1999, s. 57.

¹⁴⁹ *SOkA Chrudim*, fond Myslivecký spolek Hubertus Chrudim, Pozvánky na hony a večírky, kart. 1, i. č. 2.

5 Stolní společnost Kosů chrudimských

Hlavním cílem této kapitoly je snaha popsat a rozebrat Stolní společnost Kosů chrudimských, definovat hlavní charakteristické rysy spolku, společenský původ členů a jejich postavení ve společnosti, jejich národně emancipační tendence.

Jednalo se o místní společenský fenomén, kterým město svého času doslova žilo. Archivní prameny k 19. století umožňují celkem dobře probádat toto téma, ačkoli v porovnání se stoletím dvacátým je jich mnohem méně.

V souvislosti s konstituováním občanské společnosti v 19. století sehrály spolky, Kosů nevyjímaje, bezpochyby důležitou roli. Tehdejší zkorumpovaný a zestárlý systém se začíná potýkat s problémy, spojenými s odlišnými názory lokální politiky. Důležitým momentem se stalo zavedení samosprávného systému, který do určité míry umožňoval místní elitě, aby opatrně projevovala své názory prostřednictvím spolků, aniž by se musela zodpovídat „vyšším instancím.“ *„Dobrovolné sdružování ve spolcích je veledůležitým příznakem vymezení občanské společnosti 19. století proti reliktvům stavovství.“*¹⁵⁰ *„Bezprostřední kontakt lokálních politických elit s jednotlivými občany je – s výjimkou nejmenších obcí - nepatrný. Občanský kontakt se většinou děje prostřednictvím spolků, skupin a svazů.“*¹⁵¹ A tak jedním z účelů založení Kosů chrudimských bylo sdělovat veřejnosti, že je třeba posílit národní sebevědomí, aby český národ neupadl v zapomnění.

5.1 Historie Prahnízda Kosů chrudimských

Od dob, kdy se v oblíbené chrudimské restauraci U Marčíků scházeli v „dobrém rozmaru“ tehdejší šprýmaři, vtipálci a jiné chrudimské „veselé kopy“, uplynulo skoro dvě stě let. Vedli zde humorné diskuse o věcech všeobecně známých, o každodenních problémech měšťanského života i o politice. Tehdejší prorakouská doba nebyla u mnohých vlastenců v oblibě a byla jimi často kritizována. Donesla-li se však kritika k některému rakouskému úřadu, mohl mít dotyčný značné problémy s říšskou vládou. Z řad „Marčíkovců“ tedy vzešel nápad, jak tento problém „obejít“, a sice využít humorných prostředků k povzbuzení a k výchově národního sebevědomí.

¹⁵⁰ Fasora, L.: *Vzájemné vztahy měšťanstva a dělnictva na místní a regionální úrovni. (Metodické podněty z německé a rakouské literatury)*. In: Kladiwa, P - Zářický, A.: *Město a městská společnost v procesu modernizace 1740-1918*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě 2008, s. 52.

¹⁵¹ Kladiwa, P.: *Obecní samospráva a lokální elity v českých zemích 1850- 1918*. In: Fasora, L. - Hanuš, J. - Malíř, J.: *Občanské elity a obecní samospráva 1848-1948*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2006, s. 16.

Krátce potom, co skončila pruská válka, se z iniciativy Aloise Galláta, během poslední středy v listopadu roku 1866, sešla poprvé tato společnost v místnosti hostince čp. 6/I¹⁵², a o necelý rok později, 3. listopadu 1867 proběhl slavnostní akt založení spolku. Od této chvíle se oficiálně začíná psát historie Kosů chrudimských. Chrudim byla prohlášena sídelním městem a Marčíkova hospoda za residenci Prahnízda. Dále bylo rozhodnuto, že společnost se nyní bude nazývat „Kosárna“ a každý člen dostane nové, kosácké, jméno. „*Například zakladatel Prahnízda Alois Gallát se honosil jménem Alois I. neboli Samaritán z Pad'ous.*“¹⁵³ Postupem času se vystřídalo několik chrudimských hostinců, kde se kosové scházeli (restaurace Na Sklepích, Na Fortně, aj.).

Obliba kosácké společnosti postupně roste a stává se inspirací pro vznik nových hnízd v jiných městech. V letech 1867–1939 jich bylo založeno celkem 43, což má za následek i poměrně hojnou korespondenci mezi jednotlivými základnami, především však s chrudimským Prahnízdem. Mnoho významných mužů se chtělo osobně setkat s místem, kde kosácká tradice začala, a tak poctili Chrudim svou návštěvou.

Datum 7. listopadu 1901 se do historie Kosáků zapsalo černě. Tohoto dne totiž zemřel zakladatel Prahnízda, Alois Gallát. Spolek tak prochází chvíli vnitřní krizí, nicméně brzy znovu aktivně zasahuje do občanského života.

Větší krize nastaly během světových válek. Mnozí členové museli vstoupit do armády a Prahnízdo bylo pod hrozbou zničení několikrát přestěhováno. Dokonce během druhé světové války došlo k bleskové akci přesunutí Prahnízda během jedné noci ze Sklepů do hostince na Fortně. I v těchto chvílích vlastenectví a duch spolku přetrvával, psaly se různé ódy proti válce a rebelantské protokoly. „*Činnost Prahznízda byla vždycky rebelantská, po převratu se zdálo, že dojde k jeho likvidaci, ale jakmile počala naše mladá demokracie občasně trojčit a v Praze se dali najednou do zpěvu Hašler s Burianem, navázalo Prahnízdo na starou tradici a začlo znovu.*“¹⁵⁴

V dobách nejtěžších, především v době protektorátu, se kosácké cennosti poschovávaly v domácnostech kosů a i samotní Kosáci se scházeli v soukromých bytech, kde debatovali o aktuálním politickém dění a těšili se na konec války.

¹⁵² Číslo popisné.

¹⁵³ Kobetič, P., Pavlík, T., Šulc, I. a kol.: *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*. Praha 2005, s. 64.

¹⁵⁴ *SOka Chrudim*, fond Prahnízdo Kosů Chrudim, Výroční zpráva o činnosti, kart. 2, i. č. 12.

Poté, co válka skončila, se pomalu stolní společnost, jaká existovala bezmála osmdesát let, rozpadá, přestože schůze probíhají i po válce a dokonce ještě roku 1981 se uskuteční Mikulášská středa¹⁵⁵. Duch kosáctví však přetrvává ve městě Chrudimi dodnes.

5.1.1 Jak to bylo s prvním Kosem

Přestože se označení „Kos“, jakožto člověk „mající pod čepicí“,¹⁵⁶ pojí až k druhé polovině 19. století, tak prvním Kosem byl podle pramenů nazván již mistr Viktorin, majitel středověké chrudimské krčmy. V knížce Z chrudimské pouti kosácké, která byla vydána jako upomínka na rok 1887, se dočteme podrobněji o této události. Je zde zmíněna kniha z let 1364-1379, která popisuje, jak se vše stalo:

„Leta Božího 1377 na den sv. Silvestra, dne 31. prosince o patnácté hodině celého orloje při záři šesti draček smolných seděli, opřeni o dubové trnože v krčmě mistra Viktorina pod puší sádeckou ve velké jizbě urozený pan Samohel Smilipeus, urburní písař tohoto landfrydního města Chrudímě a statečný rytíř Daniel Svěchyň z Paumberka.“¹⁵⁷

Debatovali zde o zásluhách tehdejšího krále, Karla IV., a při té příležitosti se rytíř svěřil písaři, že zahořel láskou k tamější krásce, dceři rychtáře, panně Magdaleně. Dokonce i ona údajně lásku opětovala, nicméně v cestě jim stál již zmiňovaný otec rychtář. Přestože byl mužem udatným a nebojácným, svému potencionálnímu zeti se nedokázal podívat zpříma do očí a požádat ho o ruku jeho dcery. Celou debatu vyslechl i krčmář Viktorin a z rytířova zbabělství si začal dělat legraci. Nazval ho bačkorou, což rytíře zarazilo, na chvíli se umlčel, poté někam odběhl, a když se vrátil, zářil štěstím. Řekl, že přišel za rychtářem, odhodlaně ho požádal o ruku jeho dcery a bylo mu vyhověno. Tento příběh se pak několik dní nesl Chrudimí a krčmář Viktorin tak byl nazván Kosem, jelikož „nazvat udatného a odvážného muže bačkorou, bylo opravdu směšné.“¹⁵⁸

5.2 Charakter společnosti

V souvislosti s mobilizací a s procesy modernizace můžeme považovat spolky za nástroj sjednocování starých honorací a nově vznikajících elit. „Zatímco v roce 1850 udávali tón starousedlíci z okruhu řemeslné honorace, přistěhováním dynamických průmyslníků, úředníků, lékařů, právníků a techniků se tato vrstva rozrostla. Společnou

¹⁵⁵ Tematické středy typické pro kosí společnost.

¹⁵⁶ SOkA Chrudim, fond Prahnízdo Kosů Chrudim, Z Chrudimské pouti kosácké – vzpomínka, kart. 1, i. č. 21.

¹⁵⁷ Tamtéž.

¹⁵⁸ Tamtéž.

činností ve spolcích, osobními kontakty a prosazováním společných životních hodnot určovala honorace po více než jednu generaci osudy malých a středně velkých měst. Na přelomu 80. a 90. let se však měšťanská jednota začala drodit.“¹⁵⁹

Důležité postřehy, týkající se fenoménu spolčování, uvádí ve své práci Spolkový život historička Miloslava Melanová: „*Dobrovolný vstup a členství odlišovaly spolky od starých korporací stavovské společnosti. Spolková statuta zajišťovala práva a povinnosti členů bez ohledu na stav, původ a majetek. Z tohoto hlediska tvoří spolky jeden z neúčinnějších nástrojů demokratizačního procesu společnosti. Národně-občanský potenciál byl aktivizován právě i z hlediska spolků. Byly důležitým nástrojem nacionalizace společnosti.*“¹⁶⁰

„Kosové“ byli primárně vzdělávacím a zábavním spolkem, „kosárna“ oblíbeným místem nepolitické zábavy, která však přispívala k vytváření občanských i politických postojů. Z výroční zprávy z roku 1880 se dozvídáme, že se jednalo o spolek s přísně monarchistickým zřízením. Svrchovaným vládcem byl Obrkos, jenž se prohlásil provizorně nesmrtelným a neomylným. „*Za první členy se ohlásili nejmázejší občané ve městě.*“¹⁶¹ Patřili sem profesori, učitelé, soudní úředníci, živnostníci a jiní inteligentní a vysoce postavení občané města Chrudimě.

Mezi nejvýraznější osobnosti patřil například profesor Josef Štěpánek (dosavadní tajemník Sůvy),¹⁶² dále pozdější ředitel městského úřadu Alois Gallát, akademický malíř František Müller, knihtiskař Jan Hostivít Pospíšil, advokát Dr. Josef Sýkora, František Wiesner a jiní.

Výčet těchto osobností prokazuje, že alespoň na začátku se jednalo o spolek silně elitářský, který se těšil velkému respektu ve společnosti. Prahnízdo mělo hned od počátku svůj vlastní dvůr a rodovou šlechtu. Pravděpodobně se jednalo o symbolickou recesi vůči nadřazené a povýšené aristokracii. „*Místo dvorního ‚tancbálu‘ se konala skákavá středa. Nový člen musel při přijímání do spolku přísahat, že bude dodržovat ‚velemoudrá‘ pravidla*

¹⁵⁹ Urbanitsch, P.: *Městské elity, modernizace a změna hodnot v menších a středních městech Předlitavska 1848-1918*. In: Fasora, L. - Hanuš, J. - Malíř, J.: *Občanské elity a obecní samospráva 1848-1948*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2006, s. 364.

¹⁶⁰ Melanová, M.: *Spolkový život*. In: Kaiserová, K. – Rak, J.: *Nacionalizace společnosti v Čechách 1848-1914*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně 2008, s. 339.

¹⁶¹ *SOKA Chrudim*, fond Prahnízdo Kosů Chrudim, Výroční zpráva o činnosti, kart. 2, i. č. 12.

¹⁶² Chrudimský recesistní spolek, založený r. 1858.

jediného a nedostižitelného Prahnízda chrudimského, tohoto střediště samospasitelného rozumu,“¹⁶³ což lze opět vnímat jako symbolickou recesi.

Z jeho podnětu byla založena tělovýchovná jednota Sokol a sbor dobrovolných hasičů, z čehož je zřejmé, že spolek měl i funkci výchovnou. Dále nalezneme v pramenných materiálech několik výzev ze strany chrudimských Kosáků vůči ostatním „hnízdům“ v dalších městech, aby pilně pokračovali v literární činnosti a materiálně podporovali chudé děti. Důkazy můžeme nalézt v pramenných materiálech kosácké korespondence,¹⁶⁴ uložené v chrudimském archívu. Jde tedy z části i o spolek s charitativní. Součástí kosáckého života byla i publikační činnost, a tak byl každý rok na sv. Silvestra vydáván časopis Klapačka, plný recesistního humoru, básniček a říkanek.

Hlavou celé společnosti byl Obrkos¹⁶⁵, jeho zástupcem, který však neměl druhé nejvyšší postavení, byl Rokos¹⁶⁶. Mezi Kosy, kteří se mohli pyšnit důležitou funkcí a jejichž postavení následovalo za Obrkosem, patřili tzv. Starší Kos, Kos pokladník a Mladší Kos. Dále pak už existovali jen „obyčejní“ Kosové. Co se týká volby kosáckého jména, nevybíralo se jen tak ledabyle. Kosové byli velcí vlastenci, a tak návrhy na jména byly čerpány ze slavné historie města Chrudimě a známých městských postaviček a figurek, jako byl třeba „Valík“,¹⁶⁷ Tůťa,¹⁶⁸ nebo flašinetář „Hvížd’ala“. Na základě nařízení, vydaného 3. ledna 1969, mohl titul udělit pouze Obrkos a to buď těm, kteří se o Prahnízdo opravdu nějakým způsobem zasloužili, anebo těm, kteří provedli „*krásnou kardinální pitomost*.“¹⁶⁹

Máme-li dostatečně zmapovat charakter společnosti, je třeba nahlédnout do jejich stanov. Tato pravidla obsahují nejen formální předpisy, týkající se přijímání nových členů, správy spolku a jeho pravomoci, harmonogram schůzí, majetek hnízda a jeho znaky, ale také způsob, jakým se má Kos chovat, morální zásady a případné sankce za jejich porušení. Hned v prvních odstavcích je kladen veliký důraz na dobrou náladu, kterou by měl správný Kos vždy mít. Celá pravidla jsou pak napsána s typickým recesistním humorem.

¹⁶³ *SOka Chrudim*, fond Prahnízdo Kosů Chrudim, Výroční zpráva o činnosti, kart. 2, i. č. 12.

¹⁶⁴ *SOka Chrudim*, fond Prahnízdo Kosů Chrudim, Korespondence, kart. 1, i. č. 15.

¹⁶⁵ Název vytvořen Stolní společností Kosů chrudimských.

¹⁶⁶ Taktěž.

¹⁶⁷ Známý chrudimský harfista.

¹⁶⁸ Známý chrudimský harmonikář.

¹⁶⁹ *SOka Chrudim*, fond Prahnízdo Kosů Chrudim, Historie založení spolku, kart. 1, i. č. 13.

Pravidla spolku definují Hnízdo kosů jako „*nevázaný kruh domácích šprýmařů, usedlých i neposedů.*“¹⁷⁰ Jak se dozvídáme dále z pravidel, hlavním účelem hnízda je:

„*Volné oddychování po denním lopocením, trousení rozumem, chválení a pomlouvání všeho, co se děje na světě, nenucené plnění i praní žaludků svých i cizích a pěstování lásky k bližním obojího pohlaví. Samotní členové hnízda se považovali za „ostré hochy, kteří mají hubu na pravém místě.*“¹⁷¹

Kosové se pravidelně scházeli každou středu a vymýšleli, jakým způsobem oživi chrudimský společenský život, plánovali různé akce a výlety nebo jen tak rozmlouvali o politice. Občas byla tato sváteční středa zaměřená na určitou činnost nebo akci, proto se můžeme z pramenů dočíst například o středě Skákavé, Ovarové, Divadelní, Svatojánské, Chlastoňové či Superkolaudační. Pokud se sešli v kterýkoli jiný den, byl též nazván Kosáckou středou.

Účast na schůzích byla povinná pro všechny členy a v případě nedostavení se byl Kos pokutován, omluven byl pouze, pokud „*ležel na smrtelné posteli, nebo pokud musel pracovně do jiného města.*“¹⁷² Z toho vyplývá, že humoristé brali spolek vážně a ctili ho.

Hlavním znakem těchto recesistů byl černý kos v červenobílém poli, v mírném poskoku na suché haluzi doprava hledící, v drápech se zlatou klapačkou a s frygickou čapkou na hlavě. Kolem znaku bylo heslo společnosti: „*At' se v světě co chce děje, pravý kos se vždy jen směje.*“¹⁷³ Dalším důležitým znakem byla typická čepice, pro obyčejné členy vždy červeno-bílá, vybíhající v jeden roh s dvěma kokardami,¹⁷⁴ Obrkos měl čepici hladkou, Rokos na ní měl půl modročervené kokardy, Starší Kos, pokladník a archivář pak jednu kokardu, Mladší Kos tři.¹⁷⁵

„*Každý člen, jakmile se kosem stane, odloží veškeré světské hodnosti i titule ano i rodinné jméno své v hnízdě na věky a přijme jiné z Chrudimské historie vzaté proslulé jméno, kteréž si, umí-li psáti, na čepici napíše.*“¹⁷⁶

¹⁷⁰ SOkA Chrudim, fond Prahnízdo Kosů Chrudim, Pravidla Kosů, kart. 1, i. č. 16.

¹⁷¹ Tamtéž.

¹⁷² Tamtéž.

¹⁷³ Charvát, J.: *Stará Chrudim: vlastivědné vyprávění o minulosti českého města*. Chrudim 1991, s. 257.

¹⁷⁴ Štítek, stužka nebo růžice ze stužek v národních nebo státních barvách nošená jako ozdoba nebo odznak.

¹⁷⁵ SOkA Chrudim, fond Prahnízdo Kosů Chrudim, Pravidla Kosů, kart. 1, i. č. 16.

¹⁷⁶ Tamtéž.

Pravidla byla sepsána během kosácké středy dne 30. října 1867 a byla prohlášena za nezměnitelná.¹⁷⁷

5.3 Projevy vlastenectví a národní emancipace

Jestliže rakouská politika nedovolovala zasahovat Čechům do státoprávních záležitostí, bylo jen otázkou času, kde se tento útlak projeví. Základem se stal boj o českou otázku, ve smyslu zachovat vědomí svébytnosti národa a nesplynout tak s národem německým. „Česká buržoazie usilovala v průběhu čtvrtstoletých bojů o splnění náročného maximálního cíle: dosáhnout a prosadit uznání české společnosti jako svébytného státoprávního činitele. V průběhu státoprávního boje se do nové roviny dostalo národně emancipační hnutí české společnosti, jemuž bylo možno upírat státoprávnost, ale již nikoli národní svébytnost. Říšskoradní Rakousko neznamenovalo porážku českých národních, nýbrž státoprávních snah.“¹⁷⁸ Česká otázka se v posledním desetiletí 19. století stala velice aktuální. „Liberálně demokratická mladočeská buržoazie v ní spojovala všechna dobová témata, která se objevila v kritické reflexi rozvíjející se občanské společnosti. Tak nebyla česká otázka již jen státoprávní nebo národněpolitickou, nýbrž také sociální, kulturní, ideovou, hospodářskou, ženskou atd. otázkou, tj. komplexem všech problémů, jejich společným jmenovatelem byla reformisticky pojatá snaha o demokratizaci buržoazní společnosti.“¹⁷⁹

Podle Milana Hlavačky byla spolková činnost jednou ze čtyř základních linií procesu vytváření liberálních a národních občanských postojů v druhé polovině 19. století.¹⁸⁰ „Jejich mnohotvárná aktivita zaplňovala méně viditelnou sféru vzniku sebevědomého občanského života, kde se právě odehrávaly o nic méně důležité ‚boje‘ než např. v říšském parlamentě či na zemském sněmu. Tyto každodenní boje, spory a kompromisy jako by neměly politický náboj, ale přesto přispívaly k vytváření moderních občanských postojů a k vybudování moderní občanské infrastruktury.“¹⁸¹

Jak již bylo řečeno, Chrudim byla městem českým, je tedy logické, že zdejší společnost inklinovala k prosazení těchto snah. Dobrou příležitostí, jak probudit v obyvatelích města národní cítění, touhu po demokracii a vlastní identitě, byla právě místní kultura.

¹⁷⁷ SOkA Chrudim, fond Praházdo Kosů Chrudim, Pravidla Kosů, kart. 1, i. č. 16.

¹⁷⁸ Urban, O.: *Česká společnost 1848-1918*. Praha 1982, s. 263-264.

¹⁷⁹ Urban, O.: *Česká společnost 1848-1918*. Praha 1982, s. 437-438.

¹⁸⁰ Hlavačka, M.: *Zlatý věk české samosprávy. Samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862-1913*. Praha 2006, s. 7-8.

¹⁸¹ Hlavačka, M.: *Okresní samospráva jako představitelka venkovských elitních sborů...* In: Fasora, L. - Hanuš, J. - Malíř, J.: *Občanské elity a obecní samospráva 1848-1948*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2006, s. 175.

Je prokazatelné, že i Stolní společnost Kosů chrudimských se v tomto směru angažovala. Příklad, jenž mluví za vše, nalezneme v rukopisných příspěvcích kosáckých z let 1874-1928.¹⁸² Jedná se o báseň, jejímž autorem je Karel Adamec, a ve které jsou jasně obsaženy prvky vlasteneckého citění, oslava české minulosti, odhodlání národa bojovat za svoji identitu, aj. Závěr básně zmiňuje osobu Františka Jaromíra Rubeše, který byl v 19. století mimo jiné autorem divadelních her a humoresek a spoluzakladatelem sborníku Paleček.¹⁸³ Cenným pramenem k pochopení postoje spolku vůči tehdejší situaci v monarchii, je Výroční zpráva k roku 1880:

„Až zvítězí zdravý rozum a přestane všeobecná mizerie politická i hospodářská, dojde k likvidaci Prahnízda, jehož ak již nebude nikomu zapotřebí. Pro ten případ je připraveno dvoumediánové parte, kterým oznámí poslední kos, jenž se toho dočká, chrudimské veřejnosti, že už přestal blázinec na zemi a že si lidé už nemusí kupovati smích, protože se konečně dovedou zasmát v přátelské shodě všichni vespolek.“¹⁸⁴

Recesistní humor chrudimských Kosů postupem času zasáhl i jiná města. Po vzoru chrudimského „Prahnízda“ byla založena „kosárna“ v Litomyšli, v Příbrami a dokonce i v Praze. Ve 20. století přenesli tuto kulturu čeští krajané i do zámoří, konkrétně do amerického Chicaga. Pro „mimochrudimské“ bylo členství u Kosů považováno za poctu, a tak jím byli vyznamenáni například „cestovatel Dr. Emil Holub, spisovatelé Vítězslav Hálek, Ignát Hermann, Ladislav Quis a Adolf Heyduk.“¹⁸⁵

Jak bylo zmíněno na začátku, hlavním cílem této kapitoly byla snaha postihnout hlavní charakteristické rysy tohoto spolku. Prostřednictvím archivních pramenů bylo zjištěno, že činnost Kosů byla zaměřena na oživení zdejší kultury na základě recese, která ovšem v sobě skrývala i prvky obrozenecké. Členové spolku se pokoušeli chrudimskou společnost povzbudit proti útlaku ze strany Habsburků, ve dvacátém století pak byli oporou v době válek. Jejich humor, mravní síla a zásady dobrého chování, pomohly povznést chrudimskou kulturu, nově vznikající občanská společnost v Chrudimi pak byla tímto spolkem ovlivněna, o čemž svědčí i to, že dodnes je fenomén kosáctví součástí stálé expozice v Okresním muzeu v Chrudimi.

¹⁸² *SOKA Chrudim*. Prahnízdo Kosů Chrudim. Rukopisné příspěvky (1874-1928), kart. 1, i. č. 14.

¹⁸³ První český humoristický časopis vydávaný v letech 1841-1848.

¹⁸⁴ *SOKA Chrudim*. Prahnízdo Kosů Chrudim. Výroční zpráva o činnosti. kart. 2, i. č. 12.

¹⁸⁵ Charvát, J.: *Stará Chrudim: vlastivědné vyprávění o minulosti českého města*. Chrudim 1991, s. 257.

Závěrem bych ráda podotkla, že během psaní této kapitoly jsem oslovila několik chrudimských spoluobčanů s otázkou, zda vědí, kdo to byli chrudimští Kosové. U starší generace (od 55 do 72 let) a střední generace (od 32 do 49 let) jsem se vesměs setkala s kladnou odpovědí. Mladší generace (od 15 do 28 let) je na tom s vědomostmi ohledně tohoto fenoménu poněkud hůře.

6 Závěr

Cílem mé bakalářské práce bylo zpamovat kulturní rozkvět divadla, hudby a spolkové činnosti ve městě Chrudimi v 19. století. V úvodu jsem si kladla otázku, proč byla kultura důležitým hybatelem veřejného života v tomto městě a proč se těšila velké oblibě i jinde.

Chrudim byla ještě na začátku 19. století malým zemědělským městečkem, ve kterém se příliš neprojevoval industriální pokrok. „*Chrudim je toho času poklidné venkovské město, zatím bez železničního spojení; hlavním zaměstnáním jeho obyvatel bylo soukenictví a koželužství, vesměs v rozsahu pouhého řemesla, a zemědělská výroba.*“¹⁸⁶ Průmysl se, s ohledem na jiná města, začal rozvíjet pozdě, a to až v 70. letech 19. století. Důvodem byl fakt, že „*neprozíravé vedení města odmítlo v minulém století přímé spojení s Kolínem a Prahou, takže teprve v r. 1871 byla Chrudim spojena po železnici s Pardubicemi a Německým (Havlíčkovým) Brodem.*“¹⁸⁷ Tato skutečnost může být dokladem toho, proč se tehdejší společnost zaměřila na oblast kultury, která byla městu blízká, a ve které mohla spatřovat určitou formu seberealizace. První polovina 19. století pak byla příznačná postupným divadelním a hudebním „probouzením“. Během tohoto období došlo k obrodě české (i chrudimské) kultury, což bylo předpokladem pro pozdější příznivý kulturní vývoj.

V druhé polovině 19. století se rozmohla industrializace a byly založeny peněžní podniky. V roce 1862 vznikla spořitelna, v 1864 záložna, v 70. letech cukrovar a sladovna. „*Podstatný význam pro další vývoj města měly dva podniky: Wiesnerova firma a továrna na obuv firmy Polický – Popper. První dala základ Transportě, druhá Elite.*“¹⁸⁸ S mohutným rozvojem se výrazně změnil charakter města – jednak složení obyvatelstva, jednak výstavba nových sídlišť. „*Příliv obyvatelstva mladších věkových skupin, které však není s tradicemi města srostlé a teprve hledá svoje kulturní zázemí (v mladých rodinách často komplikované prostými otázkami nedostatku volného času, problémem hlídání dětí apod.), postavil kulturní instituce města před řadu nových a nejednoduchých otázek, které jsou však právě díky tradicím lépe řešitelné než tam, kde kulturní minulost města neměla takový význam a všechny zúčastněné instituce si toho nebyly v té míře vědomy.*“¹⁸⁹ Právě díky zájmu obce a zdejších institucí dochází k výraznému rozkvětu kulturního života v městě. „*Obec zakládá a nese*

¹⁸⁶ Charvát, J.: *Stará Chrudim: vlastivědné vyprávění o minulosti českého města*. Chrudim 1991, s. 22.

¹⁸⁷ Doubravová, J.: *Minulost a současnost kulturní Chrudimi. Předmluva*. In: Doubravová, J.: *Kulturní Chrudim minulosti a současnosti. Sborník studií, vzpomínek a dokumentů 1928-1998*. Chrudim 1999, s. 7.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 7.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 7 - 8.

*osobní i věcné výlohy četných škol, pro něž zřizuje svým nákladem výstavné budovy, jako patronka nákladně opravuje a restauruje církevní svatyně, upravuje divadlo, staví budovu arciděkanství, ale zejména mohutný komplex dnešního okresního kulturního střediska s částí společenskou a muzejní. Všechny tyto budovy slouží svému účelu dodnes. Na konci 19. století se Chrudim jeví jako město především škol a úřadů s uspokojivým životem hospodářským.*¹⁹⁰

Důležitou úlohu v procesu „zkulturňování“ sehrály i místní občanské elity, které de facto určovaly směr, jakým se chrudimský společenský život ubíral. Příčiněním Aloise Galláta, Emanuela i Karla Pippicha, Josefa Klimeše, Jana Nepomuka Štěpánka, Antonína Rybičky Skutečského, Aloise Hniličky, Václava Rikla, Františka Horálka a mnoha dalších osobností se o Chrudimi začalo v ostatních městech mluvit jako o Athénách východních Čech. Ve druhé polovině 19. století navštívilo Chrudim i několik významných umělců, například Antonín Dvořák, Bedřich Smetana, Zdeněk Fibich, Ferdinand Laub, Camil Saint-Saens, Otýlie Sklenářová-Malá nebo Josef Kajetán Tyl.

Významnou institucí, která se zasadila o rozkvet chrudimské kultury, byla Měšťanská beseda. *„Tato organizace byla v druhé polovici 19. století středem všeho společenského života ve městě, a zejména pro hudební život v Chrudimi naprosto nenahraditelná.*¹⁹¹ Mezi další instituce, které podporovaly „novou vlnu“ kultury, patřilo samozřejmě nadále divadlo a řada spolků. Církevní organizace svým způsobem do společenského života také zasáhly, ve svých kůrech si však držely tradiční odstup od nově se formujícího populárního zpěvu, proto se jejich hudba stala záležitostí užšího okruhu posluchačů.

Vedle divadelního a hudebního rozkvetu dochází zejména v poslední čtvrtině století k rozmachu spolkové činnosti. V souvislosti s místními elitami nelze opomenout Stolní společnost Kosů chrudimských, která sehrála v procesu vytváření občanské společnosti též důležitou roli. Členové spolku, alespoň ze začátku, často zastávali důležitý post v místní samosprávě a toto postavení jim ulehčovalo navázat kontakty s ostatními městy, zejména s Prahou a také s mnoha kvalitními umělci. Chrudimští Kosové se staly inspirací pro další města, která po jejich vzoru zakládala svá „hnízda“. Význam společnosti byl tedy jak na úrovni lokální, Kosové pomáhali prostřednictvím recese posílit chrudimské národní sebevědomí, tak na úrovni meziměstské, kdy poukázali na fakt, že je potřeba se i v těžších chvílích bavit a neztrácet naději v budoucnost silného českého národa.

¹⁹⁰ Charvát, J.: *Stará Chrudim: vlastivědné vyprávění o minulosti českého města*. Chrudim 1991, s. 22 - 23.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 251.

Sociální skladba ve spolcích byla zpočátku zastoupena především elitou, avšak v souvislosti s přílivem venkovanů a silící emancipací se i v Chrudimi ke konci století „hlásí ke slovu“ spolky, jejichž členové jsou příslušníci chudší vrstvy obyvatelstva. Typickým příkladem jsou dělníci, kteří dokonce roku 1890 v Chrudimi poprvé veřejně politicky vystupují.¹⁹² Lze tedy říci, že od druhé poloviny 19. století se na kulturním životě vedle honoračních vrstev a inteligence podílí i příslušníci nižší sociální skupiny.

Během psaní této práce jsem na základě dostupných pramenů a literatury došla k závěru, že chrudimská kultura a spolková činnost měla značný vliv na utváření místní moderní občanské společnosti, a že tuto společnost ovlivnila i pro století následující. Kulturní tradice tohoto města je patrná i dnes, kdy vyšlo již několik odborných publikací, které se zabývají tímto tématem. Jedná se například o knihy *Dějiny české hudební kultury*, *Dějiny českého divadla*, *Sborníky Pedagogické fakulty v HK*, některé publikace nakladatelství Kruh, sborníky z *Muzikologických dialogů*, edice sbírek *Okresního muzea Chrudim*, edice „Chrudim“ či historicko - regionalistické práce I. Slejšky z kulturního odboru MÚ, ukazuje to i zájem sdělovacích prostředků rozhlasu a televize i odborného časopisectví.¹⁹³

¹⁹² Kobetič, P., Pavlík, T., Šulc, I. a kol.: *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*. Praha 2005, s. 26.

¹⁹³ Doubravová, J.: *Minulost a současnost kulturní Chrudimi. Předmluva*. In: Doubravová, J.: *Kulturní Chrudim minulosti a současnosti. Sborník studií, vzpomínek a dokumentů 1928-1998*. Chrudim 1999, s. 8.

7 Seznam použitých zdrojů

Prameny

SOkA Chrudim, fond Spolek divadelních ochotníků Chrudim, Stanovy a divadelní řád, kart. 1, i. č. 3.

SOkA Chrudim, fond Literátské bratrstvo Chrudim, Zrušení literátského bratrstva (1856-1860), kart. 1, i. č. 1.

SOkA Chrudim, fond Spolek paní a dívek Chrudim, Zápisy ze schůzí, č. knihy 1, i. č. 1.

SOkA Chrudim, fond Spolek paní a dívek Chrudim, Novinové výstřižky o činnosti spolku 1890-1892, kart. 1, i. č. 28.

SOkA Chrudim, fond Spolek paní a dívek Chrudim, Činnost spolku, kart. 1, i. č. 5.

SOkA Chrudim, fond Myslivecký spolek Hubertus Chrudim, Pozvánky na hony a večírky, kart. 1, i. č. 2.

SOkA Chrudim, fond Prahnízdo Kosů Chrudim, Výroční zpráva o činnosti, kart. 2, i. č. 12.

SOkA Chrudim, fond Prahnízdo Kosů Chrudim, Korespondence, kart. 1, i. č. 15.

SOkA Chrudim, fond Prahnízdo Kosů Chrudim, Historie založení spolku, kart. 1, i. č. 13.

SOkA Chrudim, fond Prahnízdo Kosů Chrudim, Pravidla Kosů, kart. 1, i. č. 16.

SOkA Chrudim, fond Prahnízdo Kosů Chrudim, Rukopisné příspěvky, kart. 1, i. č. 14.

SOkA Chrudim, fond Prahnízdo Kosů Chrudim, Z Chrudimské pouti kosácké – vzpomínka, kart. 1, i. č. 21.

Literatura

Doubravová, J.: *Kulturní Chrudim minulosti a současnosti. Sborník studií, vzpomínek a dokumentů 1928-1998*. Chrudim 1999.

Fasora, L. - Hanuš, J. - Malíř, J.: *Občanské elity a obecní samospráva 1848-1948*. Brno. Centrum pro studium demokracie a kultury 2006.

Fasora, L. – Hanuš, J. – Malíř, J.: *Sekularizace venkovského prostoru v 19. století*. Brno. Matice moravská 2009.

Hanuš, V.: *Chrudimsko a Nasavrcko. Díl 3: obraz kulturní*. Chrudim 1912.

Hlavačka, M.: *Zlatý věk české samosprávy. Samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862- 1913*. Praha 2006.

Charvát, J.: *Stará Chrudim: vlastivědné vyprávění o minulosti českého města*. Chrudim 1991.

Kaiserová, K. – Rak, J.: *Nacionalizace společnosti v Čechách 1848-1914*. Ústí nad Labem. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně 2008.

Kladiwa, P. – Pokludová, A. – Kafková, R.: *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850-1914. II/1. Muži z radnice*. Ostrava 2008.

Kladiwa, P. - Zářický, A.: *Město a městská společnost v procesu modernizace 1740-1918*. Ostrava. Ostravská univerzita v Ostravě 2008.

Kobetič, P., Pavlík, T., Šulc, I. a kol.: *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*. Praha 2005.

Kobza, Z.: *Divadelní Chrudim. Památník vydaný k otevření městského divadla Karla Pippicha v Chrudimi: 1801-1934*. Chrudim 1934.

Tlustý, Fr.: *Paměti hudebního spolku „Slavoje“ a hudebního života v Chrudimi od roku 1850 až do května roku 1907*. Chrudim 1907.

Urban, O.: *Česká společnost 1848-1918*. Praha 1982.

Internetové zdroje

<http://www.chrudim.eu/mesto/o-chrudimi/historie.html> (ověřeno dne 25. 6. 2012)

<http://www.rml.cz/cz/-br-br-hnizdo-kosu-litomyslskych-1889-1903-p1.php> (ověřeno dne 25. 6. 2012)

<http://www.databazeknih.cz/zivotopis/alois-gallat-9491> (ověřeno dne 25. 6. 2012)

Pomocný aparát

SOkA Chrudim. *Inventář chrudimských spolků v 19. století.*